

# Hromadná neštěstí a jejich zvládnání

Bc. Michaela Mičková

---

Diplomová práce  
2009



Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně  
Fakulta humanitních studií

---

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně  
Fakulta humanitních studií  
Ústav pedagogických věd  
akademický rok: 2008/2009

## ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Michaela MIČKOVÁ**

Studijní program: **N 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Hromadná neštěstí a jejich zvládání.**

Zásady pro vypracování:

Stanovenie vízie – zmyslu diplomovej práce.

Stanovenie hlavného a čiastkových cieľov.

Plán "projektu", detailný postup tvorby diplomovej práce.

Štúdium odbornej literatúry a dostupných informačných zdrojov súvisiacich s problematikou danej témy.

Spracovanie teoretickej časti ako východiska pre praktický výskum – kvalitatívny výskum.

Príprava, overenie a realizácia kvalitatívneho výskumu.

Zhodnotenie výskumu, dosiahnutie cieľov práce, záver.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

POLLARD, M. *Sto největších katastrof*. Praha: Columbus. 1998. 109 s.

ISBN 80-85928-70-1

ŠIMKO, Š., BABÍK, J. *Hromadné nešťastia / medicína katastrof*. Martin: Osveta. 1997.

247s. ISBN 80-88824-65-6

ŠTETINA, J. a kol. *Medicína katastrof a hromadných nešťestí*. Praha: Grado. 2000. 429s.

ISBN 80-71696-88-9

VACCARO, J., VIGUÉ, J. *100 největších přírodních katastrof -- ničivá síla přírody na pěti*

*kontinentech*. Čestlice: Rebo Production. 2006. 2 vyd. 207s. ISBN 80-7234-661-X

VYKOPALOVÁ, H. *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

2007. 84s. ISBN 978-80-7318-621-0

Vedoucí diplomové práce:

**Mgr. Pavla Valachová**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

**12. února 2009**

Termín odevzdání diplomové práce:

**15. května 2009**

Ve Zlíně dne 12. února 2009



prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.  
*děkan*



L.S.



Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.  
*vedoucí katedry*

## PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby <sup>1)</sup>;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 <sup>2)</sup>;
- podle § 60 <sup>3)</sup> odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 <sup>3)</sup> odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 16. 05. 2009

Michalova' Michalova'

---

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

## ABSTRAKT

Práca je zameraná na hromadné nešťastia a ich zvládanie, predovšetkým ide o zvládanie záťaže zo strany tak profesionálnych ako aj dobrovoľných záchranárov. Práca obsahuje teoretickú a praktickú časť. Teoretická časť je zložená zo štyroch kapitol. Prvá kapitola je zameraná na vysvetlenie pojmov hromadné nešťastie a katastrofa a objasňuje príčiny ich vzniku. Druhá kapitola sa zaoberá klasifikáciu katastrof a hromadných nešťastí. Tretia kapitola pojednáva o Integrovanom záchrannom systéme, ktorý sa zameriava na koordináciu a spoluprácu jednotlivých záchranných zložiek. Štvrtá kapitola popisuje psychologické reakcie obetí a záchranárov a tak isto aj spôsob zvládania záťaže. Praktická časť obsahuje kvalitatívny výskum zameraný na zistenie zvládania záťaže u pracovníkov pomáhajúcich pri hromadných nešťastiach, ciele výskumu, otázky a metódy, ktoré boli použité, analýzu a interpretáciu výsledkov.

**Kľúčové slová:** Hromadné nešťastie. Katastrofa. Integrovaný záchranný systém. Záchranné a likvidačné práce. Obete nešťastia. Psychologické následky a reakcie. Zvládanie záťaže.

## ABSTRACT

The work is focused on mass casualty and management, especially to cope with the burdens of both professional and volunteer rescuers. The work includes theoretical and practical part. The theoretical part is composed of four chapters. The first chapter focuses on the explanation of concepts and mass casualty disaster, and explains the causes. The second chapter deals with the classification of disasters and mass casualties. The third chapter discusses the integrated rescue system, which focuses on coordination and cooperation of rescue services. The fourth chapter describes the psychological reactions of victims and rescuers and a way of coping with the burden as well. The practical part includes qualitative research to determine the burden of coping with staff assisting with mass casualty, the research objectives, questions and methods that were used, analysis and interpretation of results.

**Keywords:** Mass casualty. Disaster. Integrated rescue system. Salvage and disposal work. Victims of disasters. Psychological consequences and reactions. Managing burden.

Rada by som poďakovala svojej konzultantke Mgr. Pavle Valachovej, Ph.D. za jej cenné rady a pripomienky pri spracovaní diplomovej práce, Mgr. Radane Novákovej, Ph.D. za pomoc pri získaní niekoľkých respondentov do výskumnej vzorky a v neposlednej rade by som rada poďakovala svojej rodine, priateľovi a blízkym za lásku, pomoc a podporu, ktorú mi venovali počas celého štúdia.

**OBSAH**

<b>ÚVOD</b> .....	<b>10</b>
<b>I TEORETICKÁ ČASŤ</b> .....	<b>11</b>
<b>1 HROMADNÉ NEŠŤASTIA</b> .....	<b>12</b>
1.1 CHARAKTERISTIKA HROMADNÉHO NEŠŤASTIA .....	12
1.1.1 Kategórie hromadných nešťastí.....	15
1.2 PRÍČINY HROMADNÝCH NEŠŤASTÍ .....	16
<b>2 KLASIFIKÁCIA KATASTROF A HROMADNÝCH NEŠŤASTÍ</b> .....	<b>18</b>
2.1 PRÍRODNE KLIMATICKÉ KATASTROFY .....	18
2.1.1 Tektonické katastrofy – zemetrasenie .....	18
2.1.2 Telurické katastrofy – sopečná činnosť.....	20
2.1.3 Topologické katastrofy – povodne, lavíny .....	21
2.1.4 Meteorologické katastrofy – víchrice, nadmerné sucho.....	22
2.2 ANTROPOGÉNNE (SOCIÁLNE - EKONOMICKÉ) KATASTROFY .....	24
2.2.1 Mimoriadne situácie vojenko – politického charakteru.....	24
2.2.2 Civilizačné katastrofy.....	27
<b>3 INTEGROVANÝ ZÁCHRANNÝ SYTÉM</b> .....	<b>30</b>
3.1 ZLOŽKY INTEGROVANÉHO ZÁCHRANNÉHO SYSTÉMU.....	31
3.1.1 Základné zložky IZS.....	33
3.1.2 Ostatné zložky IZS .....	34
3.2 SYSTÉM VEDENIA ZÁSAHU.....	36
3.2.1 Predpokladaná činnosť zložiek IZS pri dopravnej nehode.....	37
3.3 MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE S VÄZBOU NA IZS.....	39
3.3.1 Svetová zdravotnícka organizácia (WHO).....	40
3.3.2 Medzinárodné hnutie Červeného kríža .....	41
<b>4 PSYCHOLOGICKÉ NÁSLEDKY HROMADNÉHO NEŠŤASTIA</b> .....	<b>43</b>
4.1 OBETE HROMADNÝCH NEŠŤASTÍ.....	43
4.1.1 Najčastejšie reakcie obetí .....	45
4.2 PSYCHOLOGICKÉ REAKCIE ZÁCHRANÁROV.....	47
4.2.1 Ako profesionálne predchádzať záťaži spôsobenej HN a ako ju zvládať .....	50
<b>II PRAKTICKÁ ČASŤ</b> .....	<b>55</b>
<b>5 PROCES KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU</b> .....	<b>56</b>



---

5.1	FÁZY KVALITATIVNEHO VÝSKUMU .....	56
5.2	STANOVENIE CIEĽOV VÝSKUMU .....	57
5.3	FORMULOVANIE VÝSKUMNÉHO PROBLÉMU A DEFINOVANIE VÝSKUMNÝCH OTÁZOK .....	57
5.4	ROZHODNUTIE O METÓDACH .....	58
5.4.1	Rozhodnutie o vzorke výskumného súboru .....	58
5.4.2	Výber metód zberu dát .....	59
5.4.3	Zaistenie vstupu do terénu.....	60
5.5	ZBER DÁT A ICH SPRACOVANIE.....	60
5.6	ANALÝZA A INTERPRETÁCIA DÁT .....	63
5.7	FORMULOVANIE ZÁVEROV .....	73
	<b>ZÁVER .....</b>	<b>75</b>
	<b>ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY .....</b>	<b>77</b>
	<b>ZOZNAM POUŽITÝCH SYMBOLOV A SKRATIEK.....</b>	<b>79</b>
	<b>ZOZNAM OBRÁZKOV .....</b>	<b>80</b>
	<b>ZOZNAM TABULIEK .....</b>	<b>81</b>
	<b>ZOZNAM PRÍLOH.....</b>	<b>82</b>

## ÚVOD

Každý deň sme, či už priamo alebo nepriamo, prostredníctvom médií, svedkami rôznych druhov nešťastí (prírodných, alebo spôsobených človekom), ktoré majú na spoločnosť zničujúci dopad, často sú nepredpovedateľné a neovplyvniteľné a zanechávajú za sebou množstvo obetí, ktoré sa musia vyrovnávať s traumou, stratou, krízami. Pre profesionálov a dobrovoľných záchranárov predstavujú v oblasti duševného zdravia náročnú výzvu.

Odborná literatúra, ale dá sa povedať, že aj široká verejnosť venuje veľkú pozornosť psychologickému dopadu na obeť nešťastí, ale len veľmi málo autorov sa zaoberá reakciami profesionálnych záchranárov. Zdá sa, že títo záchranári sú považovaní za tak odolných jedincov, ktorí si stálym tréningom a činnosťami pri nehodách menšieho rozsahu zvykli na stres a mimoriadnu udalosť obzvlášť neprežívajú. A práve táto skutočnosť nás viedla k napísaniu našej práce.

Cieľom práce je tak bližšie informovať širokú verejnosť o rôznych druhoch hromadných nešťastí, príčinách ich vzniku a dopadu tak na obeť ako aj profesionálnych záchranárov. Vysvetliť ako funguje integrovaný záchranný systém na národnej a aj medzinárodnej úrovni. Pozornosť je upriamená predovšetkým na psychologické reakcie záchranárov a na spôsob profesionálneho predchádzania záťaže, spôsobenej hromadným nešťastím, a jej zvládanie.

Všetky tieto informácie sú na základe odbornej literatúry najskôr zakotvené v teoretickej časti a následne na to sú v empirickej časti prostredníctvom dotazníkov a rozhovorov overované ako fungujú v praxi. Predovšetkým ide o zistenie spôsobu zvládania záťaže u záchranárov pomáhajúcich pri hromadných nešťastiach, ako a či vôbec prevencii dopadu záťaže napomáha organizácia a aj samotný záchranár.

V práci sme sa rozhodli použiť taký štýl písania, aby obsah porozumel aj čitateľ nezainteresovaný do tejto problematiky.

## **I. TEORETICKÁ ČASŤ**

## 1 HROMADNÉ NEŠŤASTIA

Zem, na ktorej žijeme, sa nám zväčša javí ako stabilné a bezpečné miesto, kde sa všetko odohráva podľa našich predstáv a očakávaní. Ale raz za čas však dochádza k udalostiam, ktoré nám pripomenú, že naša planéta je mimoriadne nestála a slabá. Zemská kôra sa hýbe, môže sa dokonca roztvoriť, čím dochádza k zemetraseniam a sopečným činnostiam. Počasie dokáže zasadiť smrteľné rany ničivými víchricami a povodňami. Takmer polovica zo sto najničivejších katastrof má svoj pôvod v prírodných živloch. Niektoré z udalostí možno predvídať na základe analýzy, iné sú absolútne nepredvídateľné a neovládateľné (Pollard, 1998).

S pomocou vedy a techniky je človek teda schopný niektoré prírodné pohromy predpovedať a do istej miery obmedziť škody a straty na životoch, skrotiť sily prírody však nedokáže. Za hranicami toho, čo je v ľudských silách, už nasleduje iba bezmocnosť a utrpenie. Človek tvárou v tvár obrovskej sile prírody spravidla nemôže nič robiť, len si uvedomovať svoju zraniteľnosť, ale taktiež krehkosť prírodnej rovnováhy. Hovorí sa, že príroda nerobí rozdiely medzi chudobnými a bohatými. Napriek tomu sa najviac postihnutými obeťami prírodných katastrof stávajú predovšetkým chudobní tohto sveta (Vaccaro, 2006).

### 1.1 Charakteristika hromadného nešťastia

Dom zničený povodňou, veternou smršťou alebo požiarom, autonehody, zrážky vlakov, pády lietadiel, pôda vyschnutá dlhotrvajúcim suchom, vojnové stavy, terorizmus ale aj strata zamestnania či smrť blízkej osoby sú všetko nešťastia, ktoré majú vplyv na fyzický, psychický a sociálny stav každého z nás. Charakteristické znaky jednotlivých hromadných nešťastí sú zhrnuté v Tab.1.

Všetky tieto pohromy môžeme považovať za katastrofálne či menej strašlivé, veľké alebo malé. Pre osoby, ktorých sa však niektorá z týchto kalamít dotýka osobne, nemá žiadne takéto rozdeľovanie význam. Pohromy teda môžu byť rôzne veľké – utrpenie, ktoré prinášajú je však vždycky rovnaké. Zo všetkých hromadných nešťastí, katastrof, malých či veľkých si môžeme vziať jedno poučenie. Pripomínajú nám, aký je náš svet v skutočnosti krehký (Clary, 1993).

Pojem hromadné nešťastie (HN) sa často javí ako relatívny. Ako príklad Šimko (1997) uvádza zrážku dvoch osobných áut so 7 cestujúcimi kdesi na autostráde v Nemecku, ktorá znamená len rutinný zlomok dennej traumatologicko – záchranárskej práce. Naproti tomu, ak by sa podobné nešťastie stalo niekde v strednej Afrike, ide bezpochybné o hromadné nešťastie. Definícia hromadného nešťastia podľa neho musí byť taká flexibilná, aby jej platnosť bola jasná za všetkých okolností, pretože len vtedy ju bude možné použiť a prispôbiť daným miestnym podmienkam.

Lucká (In Matoušek, 2003) za hromadné nešťastie považuje udalosť, ktorá je nepredvídateľná a neovládateľná. Táto udalosť presahuje bežnú ľudskú skúsenosť a vyvoláva rôzne silné prejavy tiesne, strachu, hrôzy a bezmocnosti v každej osobe, ktorá sa stala jej účastníkom. Všetky udalosti, ktoré majú dopad na ľudskú psychiku sú označované ako traumatizujúce. Pokiaľ takáto traumatizujúca udalosť zasiahne celú skupinu ľudí v určitom teritóriu, hovoríme o hromadnom nešťastí.

„Hromadné nešťastie je príhoda, pri ktorej sa naraz vyskytne 10 a viac postihnutých osôb, alebo osôb v ohrození života a zdravia. Môže to byť aj hromadné nešťastie malého rozsahu v pomere k disponibilným ľudským a materiálnym prostriedkom (v menšom regióne aj havária 2-3 automobilov spôsobí hromadné nešťastie“ (Dobiáš, 2006, s. 41).

Šimko (1997) za hromadné nešťastie pokladá aj každé náhle narušenie ekológie presahujúce kapacitu normálneho fungovania ľudskej spoločnosti. Vaccaro (2006) hovorí o prírodných katastrofách ako rôznych prejavoch vývojového procesu, ktorému je Zem vystavená a ktorý so sebou často prináša zásadné zmeny v geologickej a geografickej morfológii. Sám autor priznáva, že veľkou, doposiaľ celkom nepoznanou mierou sa na týchto zmenách negatívne podieľa i sám človek.

V súvislosti s danou témou sa veľmi často stretávame s pojmom katastrofa, ktorý je gréckeho pôvodu a znamená hromadné nešťastie, pohromu, zánik (Štetina, 2000). Katastrofa je taká udalosť, ktorá vo všeobecnosti alebo z hľadiska trvania následkov trvá len krátky čas. Vyskytuje sa zriedka a jej opakovanie tým istým spôsobom a na tom istom mieste je ojedinelé ba priam vylúčené. Ďalšou dôležitou charakteristikou katastrofy je, že jej vznik sa nedá predvídať, prípadne jej účastníci ju nepredvídajú. Vždy je prekvapujúca a preto pokusy o jej odvrátenie sú neúspešné. Katastrofa spôsobuje základnú zmenu v prí-

rodnom systéme, čiže podmienky prostredia po katastrofe sa aspoň v jednej podstatnej charakteristike odlišujú od podmienok pred ňou (Horti, 1988).

Tuma (In Slepecký, 2008) vysvetľuje katastrofu ako hromadné nešťastie, ktoré je príčinou smrti viacej ako dvadsiatich ľudí, negatívne ovplyvní viacej ako sto ľudí alebo jej škody jeho škody sú väčšie ako desať miliónov dolárov. Safar definuje tento pojem nasledovne : „Katastrofy predstavujú krajnú mieru konfliktu medzi prírodou a človekom, vedú k ťažkým následkom zdravotným, morálnym i materiálnym“ (In Štetina, 2000, s.15). Iný autor katastrofou označuje výsledok rozsiahleho ekologického zrútenia vzťahov medzi človekom a životným prostredím. Postihnutá spoločnosť musí tejto závažnej udalosti čeliť mimoriadnym úsilím, často s vonkajšou nadregionálnou i medzinárodnou pomocou (Gunn In Štetina, 2000).

Všeobecná charakteristika katastrofy podľa Vykopalovej (2007) znie: mimoriadna udalosť, ktorá má náhly a nečakaný vznik a pri ktorej dochádza k hromadnému výskytu postihnutých (viac ako 50 osôb). Je vyznačovaná nedostatkom času na rozhodovanie a riadenie záchranných prác, panikou a emočným stresom postihnutých ale aj záchranných tímov. Ide o udalosť, pri ktorej môže dôjsť k nedostatku personálu, prostriedkov, zdravotníckej techniky a liekov, dokonca hrozí nebezpečenstvo vzniku epidémií.

Tab. 1 Charakteristické znaky hromadných nešťastí

Príčiny	Príklady
<ul style="list-style-type: none"> <li>— živelné</li> <li>— geofyzikálne</li> <li>— meteorologické</li> <li>— ľudská činnosť</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>sopky, zemetrasenia, povodne</li> <li>veterná smršť, cyklón</li> <li>doprava, sociálne nepokoje, terorizmus,</li> <li>toxické látky, požiare, výbuchy</li> </ul>
Lokalizácia	
<ul style="list-style-type: none"> <li>— jediná lokalita</li> <li>— ojedinelý výskyt</li> <li>— mnohopočetný výskyt</li> <li>— viac lokalít</li> <li>— ojedinelý výskyt</li> <li>— mnohopočetný výskyt</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>letecká havária</li> <li>zemetrasenie, následné otrasy</li> <li>tornádo</li> <li>terorizmus</li> </ul>
Predpovedateľnosť	
<ul style="list-style-type: none"> <li>— jasná</li> <li>— neurčitá</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Povodeň</li> <li>Zemetrasenie</li> </ul>
Začiatok	
<ul style="list-style-type: none"> <li>— postupný</li> <li>— náhly</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Hurikán</li> <li>výbuch v bani</li> </ul>
Trvanie	
<ul style="list-style-type: none"> <li>— krátke</li> <li>— dlhé</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>zrútenie domu</li> <li>toxické materiály</li> </ul>

<b>Výskyt</b>	
— častý	tornádo (v sezóne)
— zriedkavý	povodeň
<b>Zisťovanie rozsahu</b>	
— zasiahnutá oblasť	
— rozsah škôd	
— na ľuďoch	
— na materiáloch	
— rozsah prekročenia daných možností spoločnosti	

Vyššie uvedené charakteristiky a definície v nás môžu vyvolávať pocit, že hromadné nešťastie je synonymum pojmu katastrofa. Ale termín katastrofa a hromadné nešťastie sa pomerne presne definujú a rozdeľujú. Hromadné nešťastie má podstatne menší dopad na človeka a spoločnosť ako katastrofa. Je to jednak definíciou okolností, za ktorých sa to stalo, ale okrem nich aj počtom ľudí, ktorých táto udalosť zasiahla. Ide o základný a doposiaľ nevyriešený problém, ktorým je kvantifikácia postihnutých.

Literárne údaje, skúsenosti záchranárov z rôznych akcií, ale aj možností jednotlivých záchranných zborov nás vedú k vysloveniu kritérií pre katastrofu: viac ako 50 postihnutých, bez rozdielu v počte mŕtvych, ľahko alebo ťažko zranených. To je najpravdepodobnejší počet zasiahnutých, postihnutých, ktorých je možné vyslobodiť, ošetriť a transportovať v rámci jedného okresu. „K číslu 50 teda musíme smerovať všetky opatrenia preventívneho, represívneho, asančného a renovačného charakteru“ (Štetina, 2000, s. 15).

### 1.1.1 Kategórie hromadných nešťastí

Nakoľko sa triedenie hromadných nešťastí od seba líši v jednotlivých podrobnostiach, v podstate dochádza k zhode názoru, že je možné rozlišovať nasledovné kategórie (Lucká In Matoušek, 2003):

- Hromadné nešťastie obmedzené – udalosť, ktorá postihuje najviac 10 osôb, ktoré sú zranené alebo inak dotknuté, pričom aspoň jedna je zasiahnutá závažne (je v akútnom ohrození života) a likvidácia následkov tejto mimoriadnej udalosti je riešená v spolupráci niekoľkých výjazdových skupín.
- Hromadné nešťastie rozsiahle – udalosť, ktorá náhle ohrozuje väčší počet ľudí než 10 a počet závažne dotknutých neprevyšuje 50. Pri riešení tejto situácie je nevyhnutné aktivovať poplachové a havarijné plány.

- **Katastrofa** – náhle vzniknutá mimoriadna udalosť veľkého rozsahu, ktorá ohrozuje viac než 50 osôb, nech je už miera postihnutia akákoľvek závažná.

Vykopalová (2007) dopĺňa tieto kategórie o nasledovné:

- **Mimoriadna udalosť** – je to stav, kedy dochádza k akumulácii, úbytku alebo uvoľneniu určitých hmôt, energie alebo síl, ktoré pôsobia škodlivo na obyvateľstvo, majetok, životné prostredie, ekonomiku, spoločenské vzťahy a pod.
- **Živelná pohroma** – neovládateľná mimoriadna udalosť, ktorá vznikla v dôsledku ničivých prírodných síl
- **Havária** – mimoriadna udalosť, ktorá vznikla v súvislosti s prevádzkou technických zariadení a budov alebo v súvislosti s výrobou, spracovávaním, skladovaním a prepravou nebezpečných látok.

Pri objasňovaní pojmov hromadné nešťastie a katastrofa sa často stretávame s termínom mimoriadna udalosť. Autorka Vykopalová dokonca týmto pojmom označila jednu z kategórii hromadných nešťastí. Iný pohľad na mimoriadnu udalosť nám ponúka Dobiáš (2006), ktorý pod ňou rozumie živelnú pohromu, haváriu alebo katastrofu, pričom :

- a) **Živelná pohroma** mimoriadna udalosť, pri ktorej dôjde k nežiaducemu uvoľňovaniu kumulovaných energií v dôsledku nepriaznivého pôsobenia prírodných síl. Udalosť, pri ktorej môžu pôsobiť nebezpečné látky, alebo pôsobia ničivé faktory, ktoré majú negatívny dopad na obyvateľstvo, ich zdravie, život a majetok.
- b) **Havária** je mimoriadna udalosť, ktorá spôsobí odchýlku od obvyklého prevádzkového stavu, v dôsledku čoho dôjde k úniku nebezpečných látok alebo pôsobenia iných ničivých faktorov, ktoré majú vplyv na život, zdravie alebo majetok.
- c) **Katastrofa** je mimoriadna udalosť, pri ktorej dochádza k narastaniu ničivých faktorov a ich následnému hromadeniu sa v dôsledku živeľnej pohromy a havárie.

## 1.2 Príčiny hromadných nešťastí

Ludská spoločnosť je hromadnými nešťastiami postihovaná od svojich úplných začiatkov. Potopy, požiare, hladomory, zemetrasenia, výbuchy sopiek, ako aj vojny, bitky, únosy žien, detí ... S vývojom spoločnosti, vznikom pôdohospodárstva, ako aj usadlostí a miest sa charakter HN menil a dovtedajšia prevaha živelných pohrôm ustupovala udalostiam súvi-



siacim so zmeneným spôsobom života. napr. pandémie, epidémie. Rýchly rozvoj priemyslu tak isto zvýšil potenciálne nebezpečenstvo HN. Slabé miesta však má aj cestná, železničná, letecká a lodná doprava. Výpočet príčin HN by nebol úplný, keby sme nespomenuli sociálne nepokoje, demonštrácie, povstania, ozbrojené konflikty a vojny, ktoré sa v dejinách neustále opakujú. V 20.storočí k nim pribudol aj terorizmus a činnosť mafií ako aj nárast kriminality a násilia (Šimko, Babík, 1997).

Príčinami HN sú živelné alebo ľudskou činnosťou vyvolané udalosti (Príloha 1). Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) používa pojmy prírodne - klimatické a antropogénne príčiny (Štetina, 2000). Každá z príčin sa vyznačuje jedinečnými súvislosťami a vysokým stupňom neodkladnosti, čím sa na spoločnosť kladie obrovské bremeno a tým je povinnosť vyvinúť enormné úsilie na čo najväčšie zníženie škôd, počtu ranených a mŕtvych. Pri viacerých katastrofách, alebo hromadných nešťastiach môžeme pozorovať rovnaké alebo aspoň podobné príčiny ich vzniku. A práve na základe tohto faktu boli vytvorené najbežnejšie klasifikácie HN, o ktorých budeme bližšie pojednávať v nasledujúcej kapitole.

Na záver tejto kapitoly by sme však radi uviedli, že Česká republika (ČR) tak isto ako aj Slovenská republika (SR) sa nachádzajú v miernom geologicko – tektonickom pásme, ale aj meteorologickom pásme, čo znamená, že nás len zriedka postihujú živelné pohromy ako zemetrasenia, orkány a cyklóny. Výnimkou sú záplavy, s ktorými sa na konci zimného obdobia stretávame každoročne. To však neznamená, že by bol u nás život ohrozený menej ako na iných miestach zemegule.

## 2 KLASIFIKÁCIA KATASTROF A HROMADNÝCH NEŠŤASTÍ

Každá katastrofa je iná a iným spôsobom špecifická. Existujú však určité skupiny katastrof, ktoré majú rovnaké charakteristiky. Snaha o porovnávanie a hodnotenie katastrof viedla k pokusom o ich prehľadné usporiadanie a vytvorenie klasifikácie. Najbežnejšie klasifikácie sú vytvorené na podkladoch príčin ich vzniku (Štetina, 2000).

Podľa klasifikácie WHO (In Matoušek, 2003) je možné rozoznávať nasledovné druhy:

### 1. Živelné pohromy:

- a) tektonické – zemetrasenie a jeho následky (zosuvy pôdy, tsunami, požiare..),
- b) telurické – sopečná činnosť a jej následky (lávové záplavy, náplavy bahna, sopečné mračná),
- c) topologické – pohyby zeminy a vodnej hmoty (zosuvy pôdy, povodne, lavíny),
- d) meteorologické – poveternostné vplyvy (prívalové dažde, krupobitie, tornáda, cyklóny, nadmerné horúčavy, sucho, mrazy).

### 2. Sociálne – ekonomické (antropogénne) katastrofy:

- a) mimoriadne situácie vojensko – politického charakteru (vojnový konflikt, občianske vojny, terorizmus každého druhu, zrútenie ekonomiky, migračné vlny),
- b) civilizačné katastrofy (spôsobené zlyhaním ľudského faktoru) – dopravné havárie, priemyselné havárie, havárie v oblasti vodných stavieb, zosuvy budov, požiare, problémy s toxickým odpadom.

### **2.1 Prírodné klimatické katastrofy**

Následky geofyzikálnych procesov v zemskej kôre, na zemskom povrchu, na moriach, jazerách alebo v ovzduší zaradíme medzi prírodné katastrofy, ktoré je len veľmi zriedka možné predvídať, čiže zároveň varovať obyvateľstvo tak, aby spôsobili čo najmenšiu ujmu na životoch, zdraví, majetku obyvateľstva alebo ekológii.

#### **2.1.1 Tektonické katastrofy – zemetrasenie**

Zemetrasenia sú najhrozivejšími a najčastejšími sa vyskytujúcimi prírodnými katastrofami. Vyplňujú 15% z celkového počtu prírodných katastrof. Prístroje zaregistrujú ročne

niekoľko desaťtisíc otrasov, väčšina z nich však prebieha nebadane, lebo majú nízku intenzitu. Môžeme povedať, že za rok prebehne na zemeguli viac ako jeden milión zemetrasení, teda každých 30 sekúnd jedno (Štetina, 2000). Často prebehnú bez následkov aj zemetrasenia značnej intenzity, a to v málo obývaných alebo neobývaných oblastiach. Keď však vznikne zemetrasenie v obývanej oblasti, škody na ľudských životoch a materiálne škody sú obrovské.

Príčiny zemetrasení môžu byť rozličné. Najčastejšie však dochádza k tektonickému zemetraseniu, ktoré je spôsobené pohybom zemskej kôry a jej deformáciou. Vznikajú v oblastiach, kde sú tieto pohyby aj dnes veľmi intenzívne, napr. v oblasti dvíhajúcich sa pohorí (Andy, Himaláje) a v morských priekopách pod oceánmi. Veľa zemetrasení sa však viaže priamo na vulkanickú činnosť. Aj keď to môže znieť čudne, ale zemetrasenie môže byť spôsobené aj ľudskou činnosťou, niekedy úmyselnou, ale častejšie neúmyselnou. Napr. v Spojených štátoch amerických zámerné spôsobovali podzemné nukleárne výbuchy, ktoré vyvolávali zemetrasenie, s cieľom skúmať odolnosť budov voči jeho účinkom. Tieto výbuchy nespôsobili pohromy. Nebezpečné je neúmyselne vyvolané zemetrasenie, ktoré môže človek vyvolať napr. výstavbou vodných nádrží (Horti, 1988).

To, čo nastane po zemetrasení, je niekedy horšie, ako zemetrasenie samo. Môže dôjsť k prerušeniu vodovodného a plynového potrubia, výbuchom plynu, požiarom, zosuvom pôdy, záplavám. V dôsledku čoho môžu vzniknúť epidémie ba dokonca hladomor.

Niektoré zemetrasenia sú sprevádzané ničivými morskými vlnami, ktoré môžu spustošiť pobrežie. Nazývajú sa tsunami. Dnes je to medzinárodný vedecký termín, pôvodne však toto slovo pochádza z japončiny. V doslovnom preklade znamená „veľkú vlnu v prístave“. Vlny tsunami však neznamenajú nebezpečenstvo iba pre prístavy, prinášajú skazu aj pobrežiam, okolo ktorých prechádzajú (Reichardt, 1994).

V odbornej literatúre je definícia ničivých vln presnejšia: „Tsunami sú veľmi dlhé vlny katastrofického rázu, šíriace sa po hladine svetového oceánu predovšetkým v dôsledku podmorských zemetrasení, rýchlych pohybov na dne morí alebo výbuchov podmorských sopiek“ (Hýbal, 1989, s.15).

Prílivová vlna patrí medzi najničivejšie a najobávanejšie prírodné javy, lebo prichádza náhle a jej ničivej sile nič neodolá. Vzniká najčastejšie pri zemetraseniach, ktoré vypuknú na morskom dne, často však môže byť vyvolaná aj výbuchom podmorskej sopky. V oboch

prípadoch sa do pohybu uvedú nepredstaviteľné množstvá morskej vody. Jednu vlnu vystrieda druhá, nie je to však bezprostredne vlna za vlnou, ako to my, suchozemci poznáme z hladín rybníkov a jazier, ale s odstupom desiatok či skôr stoviek kilometrov. Ako uvádza Reichardt (1994), vzdialenosť medzi jednotlivými vlnami býva zvyčajne od 150 do 600 kilometrov!

Prílivovým vlnám niekedy predchádza odliv, alebo ešte pred ním je pobrežie zaplavené menšou vlnou. V súčasnosti sa prílivové vlny dajú predvídať, preto sa vyhlásením vhodného poplachu môžu zachrániť aspoň ľudia (Horti, 1988).

Najviac obetí v histórii zemetrasení majú na svedomí zosuvy pôdy. Lavíny kameňov a bahno uvoľnené po otrasoch zasypalo tisíce ľudí. Na druhom mieste sú obeť tsunami, na treťom obeť zrútených domov, padajúcich predmetov, na štvrtom následky požiarov, výbuchy plynu, dodatočne padajúce budovy a pod. (Štetina, 2000).

### 2.1.2 Telurické katastrofy – sopečná činnosť

Smelo možno povedať, že zo všetkých katastrof je najstrašnejší práve výbuch sopky. Tupé hlboké dunenie, ktoré sprevádza takmer každý výbuch, potlačí každý iný zvuk a naplní nesmiernou úzkosťou človeka aj zvieru. V hluku zaniká hlas každého človeka, prosba o pomoc je priam nemožná, preto sa človek aj v dave cíti opustený, každý chce utiecť, ale nevie kam. V tej chvíli niet nikoho, kto by vedel povedať, kde je bezpečie. Útek sťažuje panika a pobehujúci ľudia, ale veľmi často aj padajúci popol, záplava bahna, prípadne tma spôsobená vulkanickým prachom, dážď, víchrica, rúcajúce sa domy, vyvalené stromy. Práve v tejto chvíli človek zisťuje, že je len nepatrnou časťou prírody (Horti, 1988).

Asi 200 miliónov ľudí dnes žije v nebezpečnej blízkosti činnej sopky. Sú vystavení určitému nebezpečenstvu, ale asi takému, akému je vystavený obyvateľ veľkomesta pri prechádzaní križovatky. Strata životov môže byť aj nepriama, napríklad na opustených miestach v dôsledku zničenia potravy a prameňov pitnej vody. Medzi nepriame obeť sa rátať aj obeť prílivovej vlny, ktorá bola spôsobená práve sopečnou činnosťou.

### 2.1.3 Topologické katastrofy – povodne, lavíny

#### POVODNE

Približne 70% zemskeho povrchu tvorí súvislá vodná hladina morí. Zvyšná časť (súš) je popretkávaná sieťou potokov, riek, jazier, rybníkov a umelými vodnými dielami. Rezervy vody sú tak isto v podzemí, v ľadovcoch, v zemskej atmosfére. Vplyvom prírodných zákonitostí dochádza k cirkulácii tejto vody. Morská voda sa odparuje, vytvára oblačnosť, ktorá sa nad pevninou kondenzuje, dochádza k zrážkam, pri ktorých voda odteká riekami späť do morí. Tento cyklus sa neustále opakuje.

Ľudský život je v porovnaní s prírodnými cyklami veľmi krátky. Javy, ktoré prebiehajú v prírode bežne tisíce až milióny rokov majú pre človeka niekedy katastrofálne následky. Čo okrem iného dokazuje preventívnu nepripravenosť ľudí reagovať na vznik povodní. Povodne sú pritom veľmi častým prírodným javom (Štetina, 2000).

Za zemetrasenie a sopečné výbuchy ľudia nemôžu, povodne sú však hraničnou katastrofou, ktorú si ľudstvo do určitej miery spôsobuje samo, či už priamo alebo nepriamo. Môžeme sem zaradiť násilný zásah do životného prostredia ako je napr. vyrúbanie lesných porastov v povodí riek, čím dochádza k znemožneniu prirodzenej regulácii odtoku.

K zaplaveniu územia vodou dochádza z viacerých príčin: prívalový dážď, topenie snehu na jar, zemetrasenie, uvoľnenie veľkého množstva horniny, pôsobenie fauny a flóry, činnosť človeka ale aj teroristický čin.

Povodne ohrozujú skoro  $\frac{3}{4}$  zemskeho povrchu (40% z prírodných katastrof). Druhotné škody pri povodniach sú však ešte vážnejšie ako u iných nešťastiach – sú zničené domy, utopený dobytok, erodovaná a bahnom zanesená pôda. Spreádzajúcim javom povodní sú infekčné ochorenia a hladomor.

*Obr. 1 Povodne v Prahe*



## LAVÍNY

Písať o lavínach a nezačať lyžovaním sa jednoducho nedá. Preto by sme radi začali príbehom o lyžiaroch končiacich dvojtýždňový pobyt v kanadských vrchoch, ktorý vo svojom diele uvádza Hýbal (1989): skupinka celé dopoludnie brázdila mokrý sneh, krížom krážom strmý svah. A tu zrazu, keď zapadlo slnko a sneh stvrdol, z ničoho nič sa spustila lavína a zahubila väčšinu mladých ľudí. Znalec, ktorý mal katastrofu objasniť, ju pripísal ochladzovaniu – štruktúra vrchnej tvrdšej snehovej vrstvy sa náhle zmenila, čím vzrástlo vnútorné napätie v snehu natoľko, že sa celá tá doska pod lyžiarmi prelomila. Uvoľnená kryha sa potom aj s ľuďmi zošmykla do údolia.

Obetami bielej smrti, ako je lavína pomenovaná, sa ročne stáva niekoľko desiatok ľudí spomedzi alpinistov, lyžiarov, turistov a často aj horalov. Obetami sú najčastejšie jednotlivci, ale stáva sa, že lavína zasype celé dediny. Mechanizmus spustenia lavíny je veľmi zložitý, ale jednoducho a pre laikov povedané, aby lavína mohla vzniknúť, musí byť dostatok snehu na dostatočne strmom svahu. Ak sa pýtate aké množstvo snehu a aký sklon je vlastne dostatočný na spustenie lavíny, odpovede sa tak ľahko nedočkáte. Jednoznačne však môžeme povedať, že čím je strmší svah, tým je lavína neodvratnejšia. „Lavína vzniká pravdepodobne vždy na tých istých miestach, ale čas jej zrútenia je prakticky nevypočítateľný“ (Horti, 1988, s.95).

Zasnežené stráne vyzerajú tak čisté, nevinné a premenlivé, podľa znalcov je však sneh najpremenlivejšia neživá hmota na svete. Od okamihu, keď sa prvé molekuly vodnej pary zrazia na jemných čiastočkách prachu, sa sneh neprestane meniť až kým sa nezmení späť na vodu, ktorá odtečie do mora. Tieto zmeny sú mimoriadne dôležité, ak chceme pochopiť mechanizmu spustenia lavíny. Ináč pre nás zostane len záhadou, prečo jeden deň sneh pokojne odpočíva na vrchu a na druhý deň sa z neho spúšťa neuveriteľnou rýchlosťou (Hýbal, 1989).

### **2.1.4 Meteorologické katastrofy – víchrice, nadmerné sucho**

#### VÍCHRICE

Náš život sa odohráva v spodnej časti plynového obalu zemegule. Tento obal nazývame atmosférou, v ktorej sa rozdiely tlaku vyrovnávajú tým, že vzniká vietor. Ten prúdi z miesta nižšieho tlaku do miesta vyššieho tlaku. Veterné systémy Zeme pôsobia ako ob-

rovské klimatizačné zariadenie našej planéty. Starajú sa o nepretržitú výmenu vzduchových hmôt. Vetry prinášajú našim poliam, lúkam, lesom dažďové oblaky. Vzduch patrí k základným prvkom na Zemi ( Reichardt, 1994). Tieto základné fakty nás učili už na základnej škole, ale len veľmi málo sme sa bavili o tom, že aj napriek jeho veľmi dôležitej a pre náš život nevyhnutnej funkcii dokáže pôsobiť veľmi rušivo a spôsobiť prírodné katastrofy.

Najhoršie dôsledky pre ľudí prinášajú víchrice na morskom pobreží alebo v ústiach veľkých riek. Na americkú pevninu každoročne zaútočí približne 900 tornád. Tornádo sa začína dramaticky, najskôr sa na oblohe zjaví tmavý, hrozivo pôsobiaci oblak, pod ktorým krajina nadobúda neskutočné, zelené sfarbenie. Zároveň ju zalieva horúčava a dusno. Spolu so závanom vetrička môžu spadnúť na zem aj prvé dažďové kvapky. Teplota začne náhle klesať, na oblohe sa zjaví hadicovitý útvar, ktorý klesá k zemi. Je to vírivá ničivá smršť, ktorá po dotyku so zemou stmavne. Za ohlušujúceho rachotu dvíha zo zeme všetko, na čo narazí. Výnimkou nie sú stromy, autá, ba zavše aj ľudia. Tornáda môžu vzniknúť aj v Európe, sú však oveľa slabšie ako v Amerike a nie sú ani také nebezpečné. Stáva sa, že vírivý vietor zodvihne zo zeme lístie, niekedy však predsa len môže mať aj závažnejšie následky.

Horšie dôsledky ako tornáda majú pre ľudí a krajinu tropické víchrice, ktorých sila spočíva v ich neuveriteľnej rýchlosti. Tropické cyklóny sú predstavované krúživým pohybom vzduchu proti smeru hodinových ručičiek. Ich vznik nie je ešte úplne istý. Tropickým cyklónom sa dávajú v rôznych častiach sveta rôzne názvy – hurikán, uragán, tajfún. Ničivé sú aj mimoriadne výdatné dažde, ktoré väčšinou cyklón nasledujú a vedú k povodniam (Štetina, 2000).

### NADMERNÉ SUCHO

Katastrofálne sucho je na rozdiel od ostatných prírodných katastrof nehlučné. Pri jeho príchode sa nedeje nič strašné, ako napríklad počas zemetrasenia alebo výbuchu sopky. Sucho je formou prírodnej katastrofy, ktorá sa prejavuje nedostatkom zrážkovej, podzemnej vody, alebo ich kombináciou. V modernej dobe je sucho hlavným problémom poľnohospodárov, ktorý vplyvom nedostatku zrážok v určitom časovom období nemajú dostatok vody na zavlažovanie hospodárskych rastlín.

Príčiny nadmerného sucha môžeme rozdeliť na prirodzené a antropogénne. Medzi tie prirodzené príčiny patria procesy v atmosfére. Príčiny sucha vyvolané zásahom človeka do krajiny môžu byť tak na lokálnej ako aj globálnej úrovni. Za lokálne príčiny sa považuje vysušenie jazier, odklon tokov riek a stavba vodných hrádzi. Medzi globálne môžeme považovať skleníkový efekt alebo globálne stmievanie.

Vysušená krajina je oveľa viac náchylnejšia k vzniku požiaru, ktorý môže následne spáliť rozsiahlu oblasť lesného porastu. Dochádza k stratám v poľnohospodárskej produkcii, z čoho pramení podvýživa a tým aj rýchlejšie šírenie chorôb. Sucho môže vyvrcholiť až do vzniku sociálneho napätia v danej oblasti, ktoré môže prerásť až do vojnového konfliktu o vodu a jedlo (Wikipedia).

## **2.2 Antropogénne (sociálne - ekonomické) katastrofy**

Druhou veľkou skupinou katastrof sú katastrofy antropogénne, ktoré vznikajú pôsobením človeka. Vznikajú spravidla dvomi mechanizmami. Jednak zlyhaním ľudského faktora alebo nedodržaním bezpečnostných predpisov. Ľudstvo si vlastne tieto hromadné nešťastia, priemyselné havárie, rozsiahle infekčné choroby, vojny, terorizmus a podobné pripravuje samo. Čiže týmto civilizačným katastrofám je možné zabrániť. Len samotný rozsah dopravných nehôd na svete je možné považovať za jednu veľkú a permanentnú katastrofu. Trvalý rozvoj technizácie nepretržite zvyšuje riziko vzniku hromadných nešťastí. V súčasnej dobe antropogénne katastrofy predstavujú 70% všetkých katastrof (Štetina, 2000).

### **2.2.1 Mimoriadne situácie vojensko – politického charakteru**

#### VOJNOVÝ KONFLIKT

Vojna má s inými typmi katastrof pomerne veľa spoločných znakov, avšak vykazuje aj výrazné odlišnosti. Ide o jediný typ katastrofy, ktorému predchádzajú výrazné a dlhodobé varovné príznaky. Súčasné medzinárodné podmienky, analýzy rizík a ohrození, nárast napätia či už v krajine alebo medzi krajinami dovoľujú vylúčiť prekvapivé zahájenie ozbrojeného konfliktu. Samotné vojnové prípravy vyžadujú niekoľko týždňov až mesiacov.

Trvanie vojnového konfliktu je dlhodobé, zatiaľ čo u ostatných katastrof s výnimkou epidémie alebo pandémie je povaha krátkodobá, jedno rázová. Rozsah poškodenia spôso-



beného jednotlivými vyššie uvedenými katastrofami je prevažne regionálny, zriedka presahujúci územie jedného štátu. Za vojny je rozsah zasiahnutého územia veľkoplošný, nakoľko môže byť vedená v rámci jedného, dvoch alebo aj viac štátov. najväčší počet štátov sa zúčastnil svetových vojen.

Pre každý typ katastrofy je pomerne stabilný určitý profil zdravotníckych strát. Charakter strát vo vojnovom konflikte sa v rôznych historických obdobiach značne odlišoval a môže sa značne meniť i v rámci jedného konfliktu v súčasnej dobe z dôvodu používania odlišných druhov zbraní.

Pri katastrofách sú ľudia poznamenávaní nie len telesne ale aj duševne. Následne po nej sa môže objaviť nespavosť, strata chuti do jedla, bolesti hlavy, neschopnosť koncentrácie myšlienok, nervozita a pod. Vojnová činnosť vedie k rastu infekčných chorôb, pohlavných a parazitárnych ochorení a tak isto k psychosomatickým poruchám. Pomerne časté sú sexuálne poruchy a u žien zvlášť poruchy menštruácie. Logicky vyšší výskyt zaznamenávajú psycho reaktívne stavy, predovšetkým úzkostné stavy a depresie.

S vojnou je spojená migrácia obyvateľstva, najmä z oblastí intenzívneho vedenia bojovej činnosti a z okupovaných oblastí. Táto migrácia môže byť na rozdiel od opustenia oblasti ohrozenej katastrofou alebo hromadným nešťastím trvalá.

Výsledkom vyššie uvedených zvláštností vojnového konfliktu je odlišná organizácia zdravotníckeho zabezpečenia síl za vojny. Ozbrojené sily ako najviac ohrozené zložky potrebujú vlastnú zdravotnícku službu, ktorá je schopná dlhodobého pôsobenia v bezprostrednom kontakte s bojovými jednotkami. (Štetina, 2000).

## TERORIZMUS

Terorizmus patrí medzi nové pojmy modernej doby. V súčasných, neustále sa meniacich podmienkach, je ho veľmi ťažko definovať. Inak ho definujú politici, štátne organizácie, inak ekonómovia alebo inštitúcie reálne pracujúce s dôsledkami terorizmu. Boldocká (In Slepecký, 2008, s.67) definuje terorizmus nasledovne: „ Akýkoľvek útok, ktorý spôsobí smrť alebo vážne ohrozí zdravie civilistom a nekombatantom, ak účelom takéhoto činu, či už samostatne alebo v kontexte, je zastrašiť obyvateľstvo, prinútiť vládu alebo medzinárodnú organizáciu uskutočniť alebo zdržať sa nejakého konania.“

Terorizmus je definovaný aj ako súhrn antihumánnych metód hrubého zastrašovania politických odporcov hrozbou sily a užitia rôznych foriem násilia (Wikipedia). „Za teroris-

tickú akciu sa pokladá násilný čin s cieľom vyvolať medzi obyvateľmi paniku“ (Šimko, 1997, s.114). Ak tento čin vyústi do rozsiahlych materiálnych škôd či škôd na zdraví, prípadne až smrti nevinných ľudí, má charakter hromadného nešťastia. Situáciu komplikuje najmä moment prekvapenia, pretože bežne sa s možnosťou teroristického útoku neráta.

Vo všeobecnom zmysle slova je možné terorizmus definovať aj ako: „systematické a vopred naplánované použitie všetkých dostupných prostriedkov v rámci celého sveta, s cieľom zastrašiť vlády, inštitúcie a obyvateľstvo a následne dôrazne prezentovať požiadavky rôzneho druhu od politických až po etnické a náboženské“ (Slepecký, Ristvej, 2008, s.67).

Autori sa vo vymedzení pojmu terorizmus veľmi rôznia, a to až do takých extrémov, že jeden autor nazve príslušníka nejakého hnutia teroristom, zatiaľ čo druhý ho nazve „bojovníkom za slobodu“. Zhodne sa však väčšina autorov vyhýba poňatiu, že terorizmus je osobná záležitosť jednotlivca. Veľa vecí naznačuje, že teroristi nechcú, aby po ich činoch bolo veľa obetí, pretože by tým mohli prísť o širšiu podporu verejnosti, a o tu im ide predovšetkým. Cieľom teroristov teda nie je vysoký počet obetí, ale vzbudiť vo verejnosti pocit strachu a paniky ako už uvádza aj vyššie uvedená definícia podľa Šimka (1997). Strach a panika nie sú zriedkavé ani pri iných druhoch hromadných nešťastí, v prípade terorizmu však predstavujú hlavný taktický a nezriedka aj strategický cieľ útočníkov.

Formy terorizmu sú rôzne od únosov detí cez vraždy, bombové útoky, únosy lietadiel až po vzbury atď. Najznámejším je teroristický útok na Svetové obchodné centrum v New Yorku a na Pentagon 11. septembra 2001, ktorý stál život 2749 ľudí. V 95% prípadov boli použité bomby a často aj elektronické nálože odpálené na diaľku. Prevencia terorizmu je veľmi ťažká, pretože akcie teroristov sú väčšinou nepredvídateľné. Príčinou je veľký počet a rôznorodosť cieľov, ako aj globálna pôsobnosť. pripravenosť na takúto situáciu, ktorá môže spôsobiť hromadné nešťastie a napáchať nespočetné škody je preto len v rukách vlád a politikov jednotlivých štátov. Zdravotníkom a ostatným záchranárom zostáva len jediná úloha, a tou je neustála pripravenosť vyraziť na miesto činu a poskytnúť primeranú pomoc obetiam. Veľkou pomocou je havarijný plán, pričom výhodné je mať plány dva a to pre prípad rozsiahlej a menej rozsiahlej akcie (Šimko, Babík, 1997).

### 2.2.2 Civilizačné katastrofy

Vedľa porúch technických zariadení hrá rozhodujúcu rolu zlyhanie ľudského faktora – od zlého odhadu situácie až po trestuhodné zanedbanie základných pravidiel prevozu a bezpečnostných predpisov. Zaradujeme sem dopravné nehody, ktorých je v súčasnej dobe stále viac a viac a medzi postihnutými môžu byť tak cestujúci ako aj obyvateľstvo pozdĺž prepravných koridorov. V nasledovných riadkoch sa však budeme venovať predovšetkým HN v leteckej a vodnej doprave. Ďalej sem patria priemyselné havárie, požiare, zosuvy budov atď.

#### HROMADNÉ NEŠŤASTIA V PRIEMYSLE

Rozvoj priemyslu so sebou nevyhnutne prináša riziko hromadného nešťastia. V priemysle sa skôr používa termín priemyselná havária. Pod týmto pojmom rozumieme neočakávanú situáciu pri práci alebo narušení procesu výroby na priemyselných objektoch, ktoré vedú k zničeniu budov, zariadení a ku zraneniu, niekedy až smrti zamestnancov. V mnoho prípadoch je havária sprevádzaná požiarom, výbuchmi, únikom a šírením rádioaktívnych látok alebo nebezpečných škodlivín (Štetina, 2000).

Vo všeobecnosti sa rozoznávajú dva druhy priemyselných HN, a to akútne a chronické (Šimko, Babík, 1997). Akútne sa vyznačuje toxickým pôsobením na takmer všetky telesné systémy, pričom jedovatá látka preniká do organizmu rôznymi cestami. Príkladom chronického priemyselného HN, najmä pre jeho tragické následky, je katastrofa v Japonsku, kedy sa v priebehu niekoľkých rokov začali objavovať pacienti s rovnakými ťažkosťami. U prvého pacienta sa problémy pripisovali infekcii, no postupom času a rastu postihnutých, sa zistilo, že šlo o otravu ortuťou, ktorá pochádzala z blízkej továrne, ktorá svoj odpad vypúšťala do vody.

#### HROMADNÉ NEŠŤASTIA V LETECKEJ DOPRAVE

V leteckej doprave môže dôjsť i ku katastrofám mimo letisko s možným vznikom enormných strát na ľudskom zdraví a živote tak medzi cestujúcimi ako i medzi obyvateľmi. Tieto nešťastia si vyžadujú prevedenie záchranných prác spojených nie len s priamym poskytovaním pomoci obetiam ale aj s vyhľadávaním postihnutých (Štetina, 2000).

Letecká doprava je jedným z najbezpečnejších spôsobov prepravy, kým na cestách zomiera približne 250tis. ľudí ročne, pri leteckých nešťastiach je to asi 2000 ľudí. Čo zna-

mená, že riziko zomrieť v aute je približne 10 – 15 krát väčšie ako v lietadle (Šimko, 1997).

Inštitúcie, ktoré sa zúčastňujú na odstraňovaní následkov leteckých nešťastí možno rozdeliť do troch línií, pričom prvú tvoria požiarnici, zdravotníci, polícia, vedenie letiska a transportné prostriedky. Druhá línia je tvorená kontrolou v prípravu dopravy do spádových nemocníc, dobročinnými organizáciami a štátnymi inštitúciami. Do tretej línie zaraďujeme poskytovanie všestrannej pomoci osobám, ktoré nešťastie prežili a to prostredníctvom psychológov, sociológov a vhodnou rehabilitáciou.

Podmienkou úspešného zvládnutia takejto stresovej situácie je, podobne ako sme to už spomínali pri terorizme, havarijný plán letiska, na ktorý nadväzujú podobné plány ostatných zaangažovaných zložiek. Tieto plány by sa mali každý rok obnovovať, pretože počas roka dochádza k určitým zmenám a tak isto sa získavajú aj nové skúsenosti (Šimko, 1997).

#### HROMADNÉ NEŠŤASTIA VO VODNEJ DOPRAVE

Lodná tak isto ako aj letecká doprava patrí medzi najbezpečnejšie formy prepravy. V súvislosti so stroskotaním alebo potopením lodí stráca život približne 1000 osôb ročne. Ako vo všetkých oblastiach života, tak samozrejme aj pri lodnej doprave je potrebné dodržiavať bezpečnostné predpisy. V praxi sa, žiaľ veľmi často, stretávame s ich zanedbaním. Jedným z opatrení je potreba väčšieho počtu miest na záchranných člnoch, ako je počet ľudí na lodi.

Pri stroskotaní a následnom potápaní lode zdravotníci nemajú veľa času na to, aby sa venovali zdravotným problémom, ale v prvom rade musia pomáhať pri evakuácii pasažierov. Do záchranných člnov by si však mali vziať zdravotnícke súpravy v nepremokavých obaloch, všetko však závisí od rýchlosti akou sa loď potápa.

Jednou z najčastejších príčin smrti pri nešťastiach na mori, je podchladenie. Mladé osoby môžu krátko trvajúce podchladenie vnímať len ako nepríjemný pocit, kým u starších osôb môže vyvolať neschopnosť pohybu. Pri súčasných možnostiach kontroly zo vzduchu by sa už nemali vyskytovať situácie, že by sa záchranné člny nenašli v čo najkratšom čase, pričom však schopnosť prežiť závisí tak od meteorologických podmienok ako aj od vybavenia člnov a fyzickej a psychickej vybavenosti obetí (Šimko, 1997).

Hoci Česká republika tak ako ani Slovensko nemá prístup k moriam, problematika vodných nešťastí je aj u nás, takže aj naše vodné diela, priehrady a nádrže by mali mať vypracované havarijné plány.

*Obr. 2 Dopravná nehoda v Polomke*



Na záchrane obetí a odstraňovaní následkov akejkoľvek, vyššie uvedenej, katastrofy sa podieľajú rôznorodé inštitúcie. Aby dochádzalo k rýchlej informovanosti medzi nimi a aby ich spolupráca bola koordinovaná a predovšetkým čo najefektívnejšia, bolo nevyhnutné vytvoriť systém, ktorý by ich navzájom prepájal.

### 3 INTEGROVANÝ ZÁCHRANNÝ SYTÉM

Integrovaný záchranný systém (IZS) vznikol z potreby spoločného postupu rôznych subjektov pri záchranných a likvidačných prácach, najmä tých rozsiahlejších. Je považovaný za základný prostriedok pre riešenie nepriaznivých dopadov a následkov hromadných nešťastí a katastrof. Ako Baštecká (2005) uvádza, nejde o inštitúciu ale o spolupracujúci súčinný systém. Nevytvárajú sa teda nové orgány ale využívajú sa zložky, ktoré sú už legislatívne stanovené a majú svoje vlastné sily a prostriedky na záchranu ľudských životov, ochranu ich zdravia a pre likvidáciu následkov po mimoriadnej udalosti. Ide predovšetkým o to aby sa premyslenou a plánovanou spolupracou zabezpečilo použitie všetkých možných zdrojov správne a včas. Pre záchranné a likvidačné práce IZS využíva každého, kto je povinný prevádzať záchranné a likvidačné práce, kto pomáhať chce a kto pomáhať môže. Cieľom integrovaného záchranného systému je, aby pri ohrození života, zdravia alebo majetku postihnutý neodkladne a bez omeškania dostal nevyhnutnú a odbornú pomoc.

„Integrovaný záchranný systém je v súčasnej dobe právne vymedzený, otvorený systém koordinácie a spolupráce zákonom o IZS stanovených základných a ostatných zložiek predurčených k likvidácii každodenných udalostí, prírodných a antropogénnych katastrof“ (Kroupa, Říha, 200ž, s. 67). Je súčasťou bezpečnosti štátu a podieľa sa na naplňovaní ústavného práva občanov na poskytnutie pomoci v prípade ohrozenia života alebo zdravia zo strany štátu.

IZS je v každej krajine budovaný na základe platnej národnej legislatívy. Základným právnym predpisom pre integrovaný záchranný systém v ČR je Zákon č. 239/ 2000 Sb., ktorý pod IZS rozumie koordinovaný postup jeho zložiek pri príprave na mimoriadne udalosti a pri prevádzaní záchranných a likvidačných prác (In Kroupa, Říha, 2006). Pre porovnanie, SR sa v tejto oblasti riadi Zákonom č. 129/2002 Z.z , ktorý vymedzuje IZS nasledovne: „Integrovaný záchranný systém je koordinovaný postup jeho zložiek pri zabezpečovaní ich pripravenosti a pri vykonávaní činností a opatrení súvisiacich s poskytovaním pomoci v tiesni.“

Podľa dikcie zákona sa teda pod pojmom Integrovaný záchranný systém rozumie záchranný systém, ktorý zabezpečí predovšetkým rýchlu informovanosť, aktivizáciu a efektívne využívanie a koordináciu síl a prostriedkov záchranných subjektov pri poskytovaní bezodkladnej pomoci v tiesni, čo obvykle znamená, že je ohrozený život, zdravie a majetok

alebo životné prostredie alebo ak hrozí nebezpečenstvo vzniku mimoriadnej udalosti resp. počas mimoriadnej udalosti.

Radi by sme ešte ozrejmili dva pojmy, s ktorými sa v tejto kapitole a všeobecne pri objasňovaní IZS často stretávame. Jedná sa o záchranné práce a likvidačné práce:

**Záchranné práce** – sú činnosti na odvrátenie alebo obmedzenie bezprostredného pôsobenia rizík vzniknutých mimoriadnou udalosťou, najmä vo vzťahu k ohrozeniu života, zdravia, majetku alebo životného prostredia a vedúce k prerušeniu ich príčin (Smetana, Kratochvílová, 2007). Za záchranné práce sa považujú i činnosti, ktoré umožňujú vytvorenie primeraných bezpečnostných podmienok pre ochranu zasahujúcich osôb.

**Likvidačné práce** – činnosti k odstráneniu následkov spôsobených mimoriadnou udalosťou, pričom za následky považujeme účinky a riziká, ktoré pôsobia na osoby, zvieratá, veci a životné prostredie. Likvidačnými prácami sa ukončí pri mimoriadnej udalosti stav, pri ktorom existovalo ohrozenie života alebo zdravia osôb, poškodenie životného prostredia alebo materiálnych škôd z dôvodu mimoriadnej udalosti (Zákon č. 329/2000 Sb.).

### 3.1 Zložky integrovaného záchranného systému

V integrovanom záchrannom systéme pôsobia dve hlavné skupiny zložiek (viď obr.3):

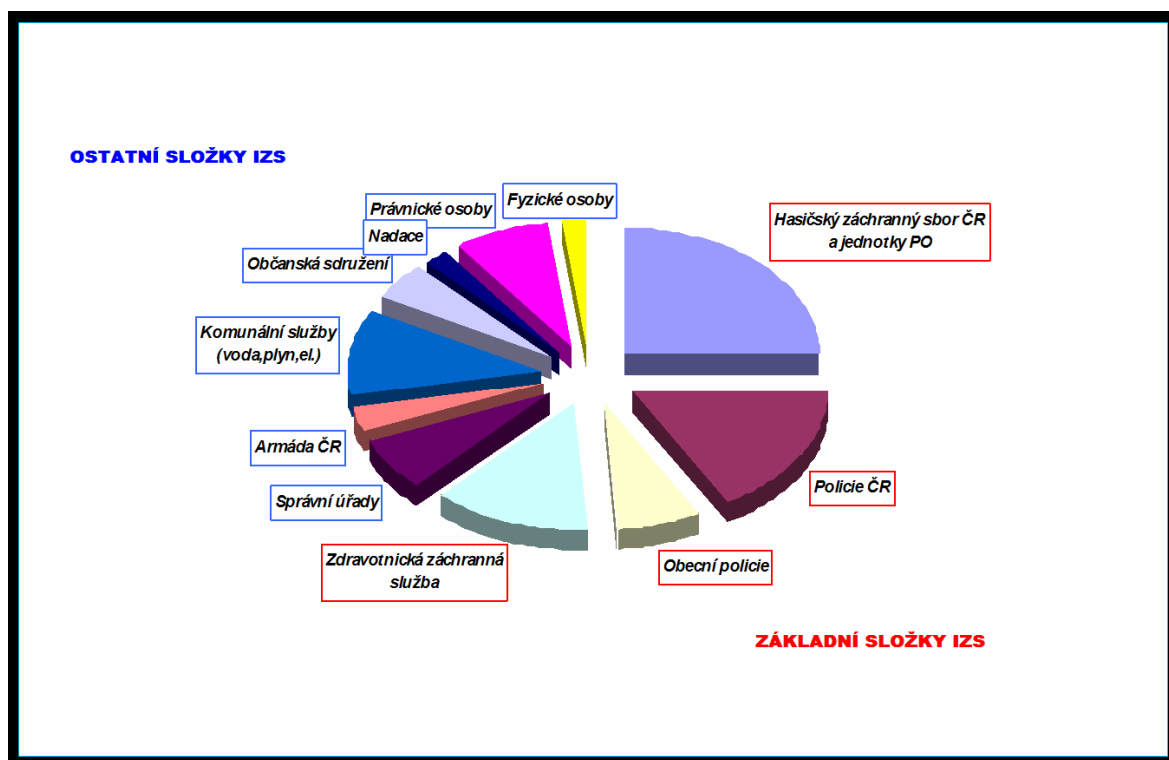
- a) základné zložky IZS,
- b) ostatné zložky IZS.

Zložky IZS sú pri zásahu povinné riadiť sa príkazmi veliteľa zásahu, poprípade pokynmi starostu obce s rozšírenou pôsobnosťou, hejtmanom kraja alebo Ministerstvom vnútra, pokiaľ prevádzajú koordináciu záchranných a likvidačných prác. Pri prevádzaní záchranných a likvidačných prác za núdzového stavu, stavu ohrozenia štátu alebo vojnového konfliktu sa zložky IZS riadia bezprostredne pokynmi Ministerstva vnútra. Za stavu nebezpečia sa na území príslušného kraja riadia pokynmi toho, kto vyhlásil stav nebezpečia (Smetana, Kratochvílová, 2007).

Koordinácia zložiek pri spoločnom zásahu v mieste zásahu prevádza veliteľ zásahu sám alebo prostredníctvom ním zriadených výkonných orgánov. Baštecká (2005) medzi základné povinnosti veliteľa zásahu radí nasledovné:

- organizácia záchranných a likvidačných prác s ohľadom na zásady koordinácie zložiek IZS,
- zaisťovanie súčinnosti medzi jednotlivými vedúcimi zložiek IZS a udeľovanie príkazov,
- organizovanie spojenia medzi miestom zásahu a územne príslušným operačným a informačným strediskom,
- vyhlásenie zodpovedajúceho stupňa poplachu,
- povolávanie potrebného množstva síl a prostriedkov zložiek IZS na miesto zásahu prostredníctvom územne príslušného operačného a informačného strediska,
- organizácia súčinnosti zložiek IZS s ostatnými právnickými a fyzickými osobami poskytujúcimi osobnú a vecnú pomoc.

Obr. 3 Integrovaný záchranný systém ČR



zdroj: Baštecká 2005



### 3.1.1 Základné zložky IZS

Podľa Zákona č. 329/2000 Sb. o IZS sú základnými zložkami IZS:

- Hasičský záchranný zbor Českej republiky,
- Jednotky požiarnej ochrany zaradené do plošného pokrytia kraja jednotkami plošnej ochrany,
- Zdravotnícka záchranná služba,
- Polícia Českej republiky.

Zahrnutie jednotiek požiarnej ochrany zaradených do plošného pokrytia medzi základné zložky IZS znamená, že pokiaľ má obec jednotku zboru dobrovoľných hasičov, ktorá je začlenená do plošného pokrytia v rámci územia kraja, je táto jednotka základnou zložkou IZS (Smetana, Kratochvílová, 2007).

Slovenský Zákon č. 129/2002 Z.z medzi základné zložky IZS zaraďuje nasledovné:

- Hasičský a záchranný zbor a Mestský hasičský a záchranný zbor hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy,
- Záchranná zdravotná služba,
- útvary Policajného zboru a letecký útvar Ministerstva,
- Vojenské záchranné útvary civilnej ochrany a kontrolné chemické laboratória civilnej ochrany,
- Banská záchranná služba.

Základné zložky integrovaného záchranného systému zaisťujú nepretržitú pohotovosť pre príjem ohlásenia vzniku mimoriadnej udalosti, jej vyhodnotenie a neodkladný zásah na postihnutom mieste. Za týmto účelom sú rozmiestňované sily a prostriedky po celom území tak ČR ako aj SR (Baštecká, 2005).

Základné záchranné zložky poskytujú bezodkladne odbornú, zdravotnú, technickú a ďalšiu potrebnú pomoc v tiesni na základe pokynu koordinačného strediska, vykonávajú organizačné, technické a ďalšie opatrenia na poskytovanie pomoci a na ten účel sa vybavujú technickými a vecnými prostriedkami. Zúčastňujú sa na odbornej príprave, spracúvajú

údaje o svojej činnosti, silách a prostriedkoch a predkladajú ich krajskému úradu (Zákon č. 129/2002 Z.z).

Základné záchranné zložky spravidla vykonávajú svoju činnosť vo svojom zásahovom obvode. V každej zo základných zložiek IZS pracujú ľudia, ktorí sú vo svojej profesii vyberaní, vzdelávaní a cvičení. Bezpochyby pracujú pri „bežných“ zásahoch ako aj pri mimoriadnych udalostiach s veľkým osobným nasadením, profesionálne a pod odborným velením. Avšak každý zásah, hromadné nešťastie či katastrofa so sebou potenciálne či skutočne nesie náboj ľudského utrpenia. Môžu mať podobu fyzického a psychického vyčerpania, obavy, strachu, pocitu bezmocnosti či iného silného citového hnutia. Navzdory všetkým mimoriadnym udalostiam sprevádzaným silnými emocionálnymi reakciami musia ľudia pracujúci v IZS pokračovať vo svojej práci a je pochopiteľné, že v tej chvíli musia nechať vlastné prežitky a myšlienky stranou a musia konať. Majú predsa za úlohu dostať obeť čo najskôr mimo ohrozenia života alebo zdravia, a pokiaľ už nie je pomoci musia sa postarať i o tých, čo šťastie prežiť nemali (Baštecká, 2005).

V takto exponovaných povolaniach existuje vo väčšine vyspelých zemiach celý systém zvládania stresu pri mimoriadnych udalostiach. Tomuto systému, rovnako ako aj emocionálnym reakciám tak obetí ako aj záchranárov, je venovaná pozornosť samostatne, v 4 kapitole.

### 3.1.2 Ostatné zložky IZS

Medzi ostatné zložky IZS, ktoré poskytujú pomoc na vyžiadanie podľa Zákona č. 239/2000 Sb. patria:

- Vyčlenené sily a prostriedky ozbrojených síl (napr. Armáda ČR),
- Ostatné ozbrojené bezpečnostné zbory (napr. Mestská polícia),
- Ostatné záchranné zbory (napr. Banská záchranná služba),
- Orgány ochrany verejného zdravia (napr. Hygienické stanice),
- Havarijné, pohotovostné, odborné a iné služby (napr. tzv. komunálne služby),
- Zariadenia civilnej ochrany,

- Neziskové organizácie a združenia občanov, ktorých je možné využiť k záchranným a likvidačným prácam (napr. Horská služba, Vodná záchranná služba).

Medzi ostatné záchranné zložky podľa Zákona č. 129/2002 Z.z. zaradujeme:

- Armáda Slovenskej republiky,
- Obecné (mestské) hasičské zbory,
- Závodné hasičské útvary,
- Závodné hasičské zbory,
- Pracoviská vykonávajúce štátny dozor alebo činnosti podľa osobitných predpisov,
- Horská služba a Spolok horských vodcov,
- Jednotky civilnej ochrany,
- Mestská polícia,
- Útvary železničnej polície,
- Slovenský Červený kríž,
- Iné právnické a fyzické osoby, ktorých predmetom činnosti je poskytovanie pomoci pri ochrane života, zdravia a majetku.

Ostatné zložky IZS sú povolávané k záchranným a likvidačným prácam podľa povahy mimoriadnej udalosti na základe ich možnosti zasiahnuť a právomocí, ktoré im dávajú právne predpisy. Tieto zložky poskytujú zdravotnú, odbornú, technickú a ďalšiu potrebnú pomoc na základe vyzvania koordinačným strediskom alebo operačným strediskom tiesňového volania. Na vyžiadane oznamujú koordinačnému stredisku údaje o svojich silách a prostriedkoch, ktoré môžu poskytnúť na zásah a údaje o spôsobe svojej aktivizácie pre potreby vypracovania plánu poskytovania pomoci. Vykonávajú opatrenia súvisiace s ich začlenením do informačnej a komunikačnej siete integrovaného záchranného systému vrátane zabezpečovania spojovacích prostriedkov (Zákon č. 129/2000).

V dobe krízových stavov sa ostatnými zložkami IZS taktiež stávajú aj odborné zdravotnícke zariadenia na úrovni fakultných nemocníc pre poskytovanie špecializovanej starostlivosti obyvateľstvu (Smetana, Kratochvílová, 2007).

### 3.2 Systém vedenia zásahu

Zvládnutie HN je spojené s rôznymi problémami, jedným z nich je získanie potrebných zdrojov (osoby, výstroj, vybavenie, dopravné prostriedky a iné) z rôznych organizácií, miesta a nezriedka aj z iných administratívnych oblastí, štátnych a medzinárodných fondov. Najdôležitejšie sú existujúce miestne sily a zdroje, ktoré je potrebné čo najefektívnejšie využiť. nemôžeme však nespomenúť aj opačnú situáciu a to precenenie potreby a príchod nadpočetných zdrojov, osôb, čo môže vyvolať duplicitné reakcie, závažné poruchy koordinácie a tak neefektívne využitie fyzických aktivít.

Hladký priebeh záchranných prác môže byť niekedy skomplikovať problém interkomunikácie v rámci multiorganizačného zoskupenia rôznych zložiek. Najdôležitejšie informácie, ktorých sa interkomunikácia týka, môžeme zhrnúť podľa Sorensena (In Šimko, Babík, 1997) nasledovne:

- 1) jasná definícia, o aký druh HN ide a aké opatrenia je potrebné vykonať,
- 2) rozhodnutie o tom, aké prostriedky sú potrebné, aké sú k dispozícii, ktoré boli sľúbené a ktoré sú zabezpečené, konečné správy o ich stave a kapacite,
- 3) rozhodnutie o prioritách opatrení a z toho vyplývajúce požiadavky,
- 4) rozhodnutie o tom, ktorý osoba alebo organizácia je zodpovedná za ktorú činnosť.

V mnohých prípadoch pre organizátorov zásahu nie je jednoduché odmietnuť nadbytočnú pomoc. Je samozrejmé, že budú musieť byť vďační za každú ponúknutú pomoc, aj keď to bude pomoc navyše, situáciu však možno regulovať lepšou organizáciou a koordináciou, predpokladom ktorých je dokonalá analýza, čiže čo najpresnejšie zaistenie reálnych potrieb.

Analýza situácie je nanešťastie často poznačená strachom, prekvapením, či jednostranným názorom organizácie. Informácie preto musia byť vyčerpávajúce, musia obsahovať údaje o okamžitom stave (lokalizácii a závažnosti situácie), prípadne o možných komplikáciách (požiare, výbuchy, úniky toxických látok..) a o počte a druhu zranených (Šimko, Babík, 1997).

### 3.2.1 Predpokladaná činnosť zložiek IZS pri dopravnej nehode

Aby sme Vás aspoň na chvíľu odbremenili od faktov, definícií a charakteristík, rozhodli sme sa, na ukážku a lepšiu predstavu ako v realite fungujú zložky IZS, uviesť príklad dopravnej nehody.

Zložka IZS, ktorá obdrží správu o dopravnej nehode, povoláva ostatné základné zložky, prípadne ostatné zložky podľa potreby.

#### Polícia ČR prevádza:

- vyšetovanie dopravnej nehody,
- reguláciu, prípadne odklon dopravy v mieste nehody, pokiaľ je to nutné vytvoriť predpoklady pre bezpečné prevedenie záchranných prác,
- uzavretie miesta nehody pred nepovolanými osobami,
- poskytnutie prvej pomoci postihnutým účastníkom dopravnej nehody pred príchodom zdravotníckej záchranej služby (ZZS),
- policajt je oprávnený v prípade nebezpečia bezprostredného ohrozenia života a zdravia alebo majetku požiadať každého o pomoc.

#### Hasiči prevádzajú:

- vyprostovanie osôb z havarovaných vozidiel,
- v prípade dopravnej nehody s nebezpečnými látkami vytyčujú nebezpečnú zónu, zriaďujú dekontaminačné stanovisko a stanovia vnútorné zóny pre uzavretie miesta dopravnej nehody,
- zabezpečujú vozidlá proti požiaru, prípadne hasia už vzniknutý požiar,
- spolupracujú pri uvoľňovaní vozovky po obnovení premávky,
- poskytujú prvú pomoc postihnutým účastníkom pred príchodom ZZS,
- veliteľ jednotky má pri zásahu zákonnú právomoc požiadať právnickú a fyzickú osobu o osobnú alebo vecnú pomoc.

#### Zdravotnícka záchranná služba prevádza:

- odbornú prednemocničnú neodkladnú starostlivosť a realizuje transport postihnutých do príslušného zdravotníckeho zariadenia.

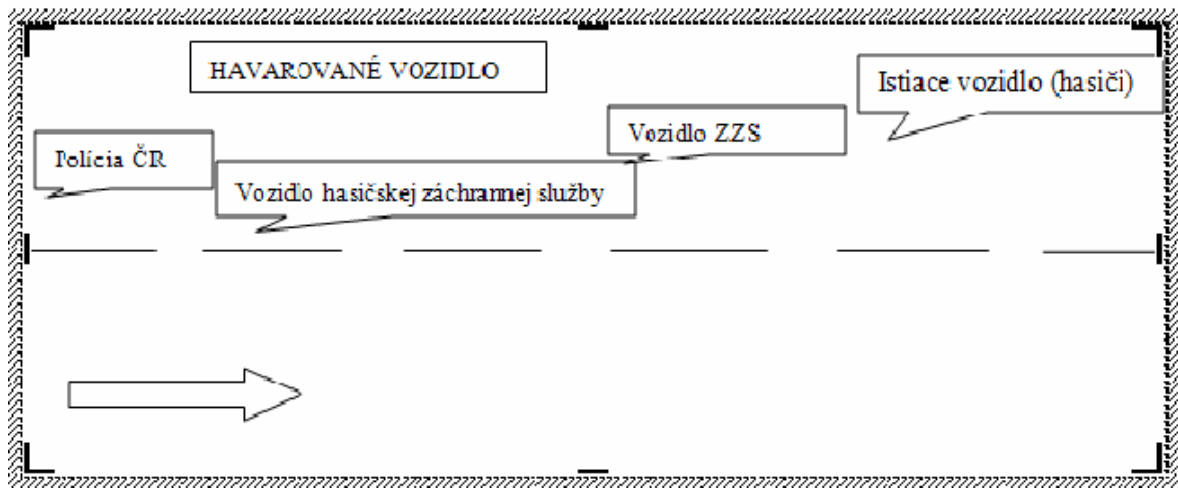
Zložky a služby si navzájom poskytujú odborné znalosti a pomáhajú si špeciálnou technikou v záujme úspešnej likvidácie následkov dopravnej nehody. Operačné strediská spolupracujú. Majú povinnosť si stanoveným spôsobom predávať správy o dopravných nehodách, pokiaľ je možné predpokladať, že bude potrebné vyslať na miesto nehody druhú základnú zložku. Operačné strediská si tak isto predávajú všetky potrebné informácie o postupe záchranných prác svojich jednotiek a v stanovenom rozsahu informujú o nehode príslušné orgány.

Pod riadením súčinnosti zložiek IZS v mieste nehody sa rozumie skontaktovanie veliteľov zložiek a stanovenie spôsobu dorozumievania medzi zasahujúcimi zložkami, stabilizácia situácie do takého stavu, aby bolo úspešne prevádzané záchranné práce pri zaisťovaní maximálnej bezpečnosti práce pre zasahujúce zložky. Za prioritu sa považujú práce smerujúce k záchrane života, majetku a ochrane životného prostredia. Riadenie smeruje tak isto k úspešnej likvidácii následkov havárie a koordinácie súčinnosti zložiek a služieb do úplnej likvidácie havárie. Pri koordinácii a riadení záchranných prác sa postupuje podľa určitých zásad:

- pri príchode na miesto nehody je potrebné sa približovať k havarovaným vozidlám opatrne, s prihliadnutím na možnosti vzniku sekundárnych nebezpečenstiev (požiar, výbuch, otrava..),
- prieskumom zistiť, aké hrozí nebezpečenstvo a či je potrebné povolať ďalšiu pomoc,
- dať výstrahu ostatným zložkám, uzatvoriť miesto nehody,
- previesť záchranu osôb,
- zabezpečiť miesto nehody, majetok postihnutých, previesť odstránenie havarovaných vozidiel a obnoviť plynulosť cestnej premávky,
- pri záchranných a likvidačných prácach sú zasahujúce jednotky povinné dodržiavať zásady bezpečnosti tak svojej ako aj ostatných účastníkov cestnej premávky,
- jednotlivé zložky postupujú v mieste dopravnej nehody podľa záväzných právnych predpisov alebo podľa príslušnej metodiky, pričom nie sú dotknuté ich práva, povinnosti, zodpovednosť a systém riadenia.

Postavenie zásahových vozidiel zložiek IZS pri dopravnej nehode vozidla (vozidiel) s vyprošťovaním posádky z vozidla na diaľnici alebo ceste pre motorové vozidlá je viditeľné na obr.2.

Obr. 4 Postavenie zásahových vozidiel IZS



zdroj: Kroupa, Říha, 2006

### 3.3 Medzinárodné organizácie s väzbou na IZS

Prírodné katastrofy i nešťastia spôsobené ľudskou činnosťou môžu mať intenzitu i rozsah, ktoré postihnutá zem – štát nemôže z mnoho dôvodov zvládnuť dostatočne pohotovo, s minimalizáciou obetí, strát na majetku a obmedzení ekologických škôd, len vlastnými silami. A preto o pomoc pri likvidácii zdravotných následkov hromadných nešťastí či katastrof musí vláda postihnutého štátu požiadať individuálne susedné štáty na základe vopred uzavretých medzinárodných zmlúv alebo v rámci humanitárnej pomoci (Štetina, 2000).

V tejto podkapitole by sme sa preto radi, aspoň stručne, venovali niektorým organizáciám a spoločnostiam, ktoré majú priamu väzbu na problematiku civilnej ochrany. Niektoré z nich sú iste všeobecne dobre známe, ale považujeme za užitočné sa o nich zmieniť.

Podľa Štetinu (2000) medzinárodnú pomoc rozdeľujeme v zásade na:

- a) záchranársku – je potrebné poskytnúť ju čo najskôr po katastrofe (jedná sa o hodiny),

- b) humanitárnu – rieši následne pomoc po vyprostení a ošetrení obetí (z hľadiska času sa jedná o dni)

Inými slovami povedané, v záujme nekonfliktného, globálneho a systémového riešenia náhle vzniknutých mimoriadnych udalostí je možné pomoc zaistiť v zásade dvomi cestami. Čo sa týka humanitárnej pomoci, tak Baštecká (2005, s. 188) ju na základe terminologického slovníka pojmov z oblasti obranného plánovania a krízového riadenia vymedzuje nasledovne: „ Je to činnosť vládnych a nevládnych orgánov a organizácií, dobročinných spolkov a jedincov konaná v prospech obyvateľstva určitého regiónu, postihnutého krízovou situáciou. V medzinárodnom meradle, potom i pomoc obyvateľstvu regiónu na území iného štátu, postihnutého v dôsledku vnútorných či medzinárodných konfliktov.“

Humanitárna pomoc sa teda uplatňuje v situáciách, kedy je ohrozené veľké množstvo ľudí (hromadným nešťastím rozsiahlym, katastrofou) alebo ktoré ohrozujú medzinárodný mier a bezpečnosť. Kavan (In Baštecká, 2005) za humanitárnu pomoc považuje prejav súľúznosti ľudského rodu, ktorej cieľom je pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli v ohrození života a zdravia alebo sú im iným spôsobom odpierané základné ľudské práva a slobody tak v miery ako aj počas vojnových konfliktov. Humanitárna pomoc je: „ súhrn opatrení v materiálnej, duchovnej, zdravotnej, sociálnej a právnej oblasti, ktoré poskytujú jednotlivci, skupiny, spolky, štátne a neštátne organizácie v prospech obyvateľstva postihnutého následkami mimoriadnej udalosti“ (Kavan In Baštecká, 2005, s.193).

Ako už bolo niekoľko krát spomenuté, poskytovaním humanitárnej pomoci sa zaoberajú mnohé medzivládne a nevládne organizácie. Rada medzinárodných organizácií za týmto účelom vytvorila špeciálne orgány. V systéme Organizácie spojených národov (OSN) príslušné aktivity riadi a koordinuje Úrad OSN pre koordináciu humanitárnych záležitostí (OCHA), dôležitú úlohu zohráva Svetová zdravotnícka organizácia (WHO), Úrad vysokého komisára OSN pre uprchlíkov (UNHCR), Svetový potravinový program (WFP) a ďalšie. Vlastné mechanizmy pre poskytovanie humanitárnej pomoci má taktiež Európska únia (EÚ) a ním je Úrad pre humanitárnu pomoc (ECHO).

### 3.3.1 Svetová zdravotnícka organizácia (WHO)

Ide o nevládnú organizáciu poskytujúcu konzultačnú a poradenskú činnosť pri sledovaní zdravotného stavu populácie a hodnotenia zdravotníctva jednotlivých štátov. WHO bola založená v roku 1946, od tohto istého roku sa stalo jej členom aj vtedajšie Českoslo-



vensko. V súčasnosti má 192 členských štátov, sídlo Európskej regionálnej kancelárie sa nachádza v Kodani (Smetana, Kratochvílová, 2007).

Čo sa týka hromadných nešťastí, nepodieľa sa priamo na mieste likvidácie zdravotných následkov, odborne spadajúcich do oblasti medicíny katastrof, ale na vyžiadanie postihnutej strany, tj. vládou príslušného štátu, poskytuje finančné zdroje a technickú pomoc. Táto pomoc spravidla presahuje rámec možností zdravotníckeho zaistenia postihnutej zeme.

WHO má však svoj výbor zvaný UNDRO (United Nations Disaster Relief Organization), ktorý prostredníctvom svojich zástupcov koordinuje pomoc priamo na mieste. V roku 1992 bol tento výbor reorganizovaný na Department of Humanitarian Affairs (DHA), ktorý je zložený z ďalších dvoch sekcií. Obe sekcie majú k dispozícii tými vyškolených pracovníkov, ktorí v prípade potreby zaisťujú zvládanie katastrofy a koordináciu pomoci pri ďalších organizáciách.

*Obr. 5 Symbol Svetovej zdravotníckej organizácie*



### **3.3.2 Medzinárodné hnutie Červeného kríža**

Táto svetová organizácia vznikla na základe a po skončení rakúsko – ruskej vojny v roku 1850. Organizácia bola založená hlavne vďaka švajčiarskemu lekárovi Henri Dunantovi, ktorý sa na základe vlastných skúseností z vojny zaslúžil o vytvorenie organizácie, ktorá by pomáhala obetiam z vojnových strán. Novo vzniknutý Červený kríž (ČK) si pri svojom založení položil princípy, ktoré sú do dnes dodržiavané. Patrí k nim: humanita, nestrannosť, neutralita, nezávislosť, dobrovoľnosť, jednota a všestrannosť (Smetana, Kratochvílová, 2007).

Činnost je organizačne riadená Medzinárodným výborom Červeného kríža (MV ČR), ktorý vznikol v roku 1863 a sídlom v Ženeve. Výbor koordinuje aktivity národných výborov Červeného kríža vrátane Českého aj Slovenského Červeného kríža a riadi priebeh všetkých rozsiahlych akcií na pomoc postihnutým zemiám. Táto pomoc nie je len úzko odborné zdravotnícka, ale zaisťuje aj prísun potravín, oblečenie, pokrývky, provizórne prístrešie, lieky, zdravotnícky materiál z centrálnych zdrojov, ktorý priebežne vytvárajú členské organizácie ČK je jednotlivých zemí.

Český červený kríž tak isto poskytuje pomoc druhým štátom pri katastrofách, ktorá zahŕňa predovšetkým materiálne vybavenie pre odbornú činnosť tímov na mieste, zdravotnícky materiál, prikrývky, stany, potraviny, očkovacie látky i mobilnú zdravotnícku techniku (Štetina, 2000).

Obr. 6 Logo Medzinárodnej organizácie Červeného kríža



## 4 PSYCHOLOGICKÉ NÁSLEDKY HROMADNÉHO NEŠŤASTIA

Psychologické následky HN závisia nie len od rozsahu strát a postihnutia, ale aj od individuálnych vlastností a schopností obetí a záchranárov a zároveň aj od stupňa psychologickkej a sociálnej podpory od okolia, spoločnosti, mesta a štátu. Prirodzené reakcie sú individuálne. Vzhľadom na to, že sa v mnohom odlišujú, na začiatku býva ťažké posúdiť tzv. normálne hranice psychickej reakcie a tým ju odlíšiť od reakcie patologickej. Po prežití HN emocionálne vplyvy vo väčšine prípadov ešte dlho pretrvávajú. Je potrebné zmieniť sa aj o pocitoch a zážitkoch záchranárov, ako aj laikov zapojených do záchranárskych prác. Najčastejšie ide o pocity neúspešnosti, zlyhania, ako aj nespokojnosti samého so sebou, čo vo veľkej miere ovplyvní nasledovný prístup týchto ľudí k práci - buď sa začnú fyzicky aj psychicky od práce dištancovať, alebo naopak budú vyvíjať prehnané úsilie bez ohľadu na svoje fyzické a psychické zdravie (Šimko, Babík, 1997).

Psychologické faktory sa v problematike katastrof a hromadných nešťastí presadzujú oveľa intenzívnejšie, ako je tomu pri inej ľudskej činnosti. Je nevyhnutné odhadnúť potenciálny predpoklad pre zvládanie určitých funkcií, skupinovej činnosti či vedenia ľudí v záťažovej situácii.

V priebehu hromadného nešťastia alebo katastrofy sa vytvárajú sociálne skupiny, ktoré priamo alebo sprostredkovane prežívajú všetky fázy tejto mimoriadnej udalosti. Tisíce ľudí môže prísť o živote, ešte väčší počet je ťažko ranených a sociálny dopad na všetkých postihnutých je ťažko predvídateľný, tak isto ako aj ekonomický dopad. Najhoršie sú však zdravotné následky pre všetkých zúčastnených, či už obetí alebo záchranárov. Pritom podľa Shepherd a Hodginsona (In Štetina, 2000) vôbec nezáleží na tom, či osoba pri katastrofe utrpela alebo neutrpela zranenie, tieto dôsledky sú vždy dlhodobé.

Všeobecne povedané, okrem evidentných obetí majú katastrofy a hromadné nešťastia ešte tzv. skryté obeť, tj. tie osoby, ktoré sa podieľajú na likvidácii následkov a ktoré môžu v dôsledku tejto činnosti trpieť rozličnými poruchami zapríčinenými extrémnym emočným stresom.

### 4.1 Obete hromadných nešťastí

Pôvodný význam slova obeť je náboženský, kde obeť znamenala sľub daný božstvu (Baštecká, 2005). V našom prípade za obeť označujeme osobu, ktorá je zasiahnutá akou-

koľvek mimoriadnou udalost'ou. Dá sa však predpokladať, že miera zasiahnutia bude vzrastať s mierou zraniteľnosti, ktorá je najmä u niektorých skupín zvýšená. Hovoríme potom o rizikových skupinách obyvateľstva, kam podľa Vykopalovej (2007) môžeme zaradiť:

- ženy, tehotné ženy,
- seniorov,
- telesne postihnutých,
- deti,
- príslušníkov odlišných kultúrnych a etnických skupín,
- osoby žijúce v kolektívnom zariadení (nemocnice, domy pre seniorov..),
- osoby trpiace závažnými alebo trvalými duševnými poruchami,
- pracovníkov humanitárnych jednotiek a záchranných tímov .

Týmto kategóriám obyvateľstva je potrebné venovať väčšiu pozornosť a podporu. Zároveň však existuje mnoho predsudkov, ktoré môžu v procese zvládania katastrofy negatívne ovplyvňovať adekvátny obraz reality. Napr. mnoho starých ľudí je až nečakane schopných v takejto situácii využiť všetky svoje skúsenosti a byť podporou mladším. Tak isto nie je pravda, že osoby s duševnými poruchami nie sú schopní kompetentnej spolupráce pri zvládaní ohrozujúcej udalosti (Matoušek, 2003).

Podľa miery zasiahnutia traumatizujúcou udalost'ou môžeme obeť klasifikovať nasledovne (Štetina, 2000):

- a) Obete 1. úrovne (primárne) – osoby, ktoré boli v maximálnej miere vystavené pôsobeniu hromadného nešťastia či katastrofy.
- b) Obete 2. úrovne (sekundárne) – príbuzní, priatelia alebo inak blízke osoby obetiam primárnym, prípadne pozostalí.
- c) Obete 3. úrovne – vyprošťujúci, resuscitačný a terapeutický personál.
- d) Obete 4. úrovne – ľudia v tesnej súvislosti s katastrofou či HN, tj. tí, ktorí zasiahli ako prví, poskytli prvú pomoc a tí, ktorí niesli určitú zodpovednosť-

- e) Obete 5. úrovně – osoby, které katastrofa či HN uvrhlo do nepříjemností aj keď neboli jej priamymi účastníkmi.
- f) Obete 6. úrovně – ľudia, ktorí sa mohli stať primárnymi obeťami, alebo tí, ktorí sú nepriamo alebo nezavinene zúčastnení.

Do popredia sa dostávajú najmä tri sociálne skupiny, tzv. obeť 1. 3. a 5. úrovne, či jednoduchšie povedané záchranári a zachraňovaní, pričom sa tieto dve skupiny od seba diametrálne líšia.

Pre porovnanie Matoušek (2003) nám ponúka zúženú klasifikáciu a to nasledujúce 4 druhy obetí:

- a) obeť priame – osoby bezprostredne zasiahnuté mimoriadnou udalosťou,
- b) príbuzní, priatelia alebo inak blízke osoby priamych obetí – môžu to byť aj osoby, ktoré sú miestne veľmi vzdialené,
- c) obyvatelia lokality, v ktorej ku katastrofe došlo – aj keď sa im neutrpeli primárne ujmu na zdraví alebo majetku, sama prítomnosť v poli katastrofy je veľmi zaťažujúca a mení obvyklý poriadok bežného života,
- d) záchranári, najmä tí, ktorí vyprošťujú, resuscitujú, sú v tesnom kontakte s panikou, strachom a inými reakciami obetí, eventuálne musia čeliť pohľadu na mŕtve telá a pod.

V našich podmienkach sa často stretávame s prekvapením a údivom nad tým, že tí, ktorí zachraňujú alebo pomáhajú, sa taktiež môžu stať obeťou. Dobré fungujúce záchranné systémy naopak však s touto možnosťou počítajú a zameriavajú sa na prevenciu takýchto negatívnych javov.

#### 4.1.1 Najčastejšie reakcie obetí

Reakcie na traumatizujúcu udalosť, ako je hromadné nešťastie, katastrofa, sú veľmi individuálne. Preto tieto reakcie Vykopalová (2007) uvádza len rámcovo:

- 1) fáza šoku a omráčenia – od začiatku asi do 24-36 hodín po udalosti, postihnutí potrebujú pre rýchlejšiu orientáciu základné informácie o skutočnej situácii, jedná sa o začiatočnú fázu zahájenia činnosti celého systému humanitárnej a psychosociálnej pomoci,

- 2) fáza derealizácie – prejavy útlmu alebo naopak zvýšenej aktivity, vecná konkrétna pomoc obetiam – zabezpečenie základných životných potrieb,
- 3) hľadanie zmyslu života a ďalšej budúcnosti – od 3 dní do 2 týždňov po udalosti, potreba načúvania, rešpektovania prežitkov a osobného významu udalosti,
- 4) popretie a znovu prežívanie – od 2 týždňov do mesiaca po udalosti, možnosť prejavu post traumatickej stresovej poruchy, dôležitosť psychosociálnej podpornej siete, možné prejavy hnevu, krivdy, rozhorčenia,
- 5) post traumatická fáza – od jedného mesiaca do troch mesiacov po udalosti, presun do nezraňujúcich spomienok a obnova nového pohľadu na život – význam pomáhajúcich profesií a podpornej siete (rodina, priatelia, príbuzní, kolegovia, sociálni pracovníci a pod.).

Rôzne spôsoby vyrovnávania sa so záťažou vychádzajú z dvoch základných fylogenetických mechanizmov, ktorými sú útok a útek. Jedná sa o aktívnu obrannú reakciu pri ktorej môže pozorovať zmeny tak v telesných funkciách ako aj v správaní jednotlivca. Napr. zrýchlené fyziologické reakcie (tep, dych), sčervenanie tváre, postihnuté osoby môžu disponovať neobyčajnou silou, motorika je neusporiadaná, nekoordinovaná, mimika je výrazná, často sa môže meniť, objavujú sa emócie, ktoré sú v danej situácii nevhodné (smiech), tras rúk a celého tela, agresivita a pod. Tieto prejavy sa môžu objaviť v rôznej miere (Matoušek, 2003).

Inokedy sa môže prejavovať druhá forma akútnej reakcie na silný traumatizujúci zážitok, jedná sa o reakciu typu „mŕtvy chrobák“. Je to veľmi účinná obrana pred vnímaním podnetu, ktorý nemôžeme ignorovať. Táto reakcia sa môže prejavovať napr. mdlobami alebo disociáciou, čo znamená oddelenie rôznych duševných procesov, ktoré za normálnych okolností fungujú vo vzájomnej integrácii – človek sa tak chráni pred emóciami, ktoré by pravdepodobne v danej situácii neudržal pod kontrolou. U jedinca, u ktorého prevládne tento druh reakcie môžeme pozorovať napr. spomalenie fyziologických procesov, zblednutie, podchladenie končatín, ľadový pot, chvenie, strnulosť, obmedzený pohyb, minimálna mimika, emócie nie sú pociťované a ani prejavované, prežitky depersonalizácie (to, komu sa to deje, nie som ja), derealizácie (to, čo sa deje, nie je skutočné) a pod. (Matoušek, 2003).

Človek, ktorý bol vystavený hrozivej udalosti sa musí s novou situáciou vyrovnávať. To od neho vyžaduje určitú mieru energie, odhodlania a predovšetkým čas. Tento proces tzv.

znovuzrodenia je spojený s rôznymi psychickými a emocionálnymi reakciami, ktoré sú veľmi individuálne. Tieto reakcie je však potrebné chápať ako normálny, prirodzený proces, ktorý je cestou k uzdraveniu.

Niektorí ľudia sa však nezahoja nikdy, traumatickú udalosť za celý život nespracujú. Spracovanie a dokončenie traumatickej udalosti sa prejaví ich presunom do nezraňujúcich spomienok. Udalosť sa tak stane súčasťou života. Pre obeti rozsiahlych katastrof či ťažkých hromadných nešťastí sa predpokladá, že premena udalosti na nezraňujúcu spomienku trvá približne 7 rokov (Baštecká, 2001).

## 4.2 Psychologické reakcie záchranárov

Literatúra sa zaoberá pomerne vo veľkom množstve problematikou psychologických dopadov na obeť, ale len veľmi málo autorov sa zaoberá reakciami profesionálnych záchranárov. Zdá sa, že títo záchranári sú považovaní za tak odolných jedincov, ktorí si stálym tréningom a činnosťami pri nehodách menšieho rozsahu zvykli na stres a mimoriadnu udalosť obzvlášť neprežívajú. Psychologické reakcie záchranárov sú však rôzne a môžu mať krátkodobý charakter ale aj niekoľkomesačné, prípadne trvalé následky.

Hromadné nešťastie je udalosť, ktorá vyvoláva vo všetkých zúčastnených silné pocity tiesne, záchranárov nevylučujúc. Záchranári a ďalší pomáhajúci personál sa v priebehu poskytovania pomoci obetiam hromadného nešťastia, katastrof dostávajú do bezprostredného kontaktu so všetkými dôsledkami nešťastia, ktoré majú za následok vznik silného emočného stresu.

Extrémne silná záťažová situácia podľa Vykopalovej (2007) vzniká pri kontakte so : smrťou dieťaťa, smrťou kolegu, smrťou osobne známej osoby, veľkým množstvom ranených a mŕtvych, vznikom strachu z ohrozenia vlastného života, silným záujmom masmédií, obeťou vlastnej identifikácie a situáciou, ktorá má vzťah k vlastnej biografii záchranára.

Táto istá autorka vo svojom diele uvádza, že bezprostredné reakcie záchranárov na stresovú situáciu sú prejavy v oblasti:

- **Fyzickej** – tras, potenie, mrazenie, nevoľnosť, neklud, zvýšený krvný tlak a pod.
- **Emocionálnej** – strach, pocit bezmocnosti, beznádeje, strata záujmu, pocity prázdnoty, vyčerpanie, podráždenosť atď.

- **Kognitívnej** – problémy s rečou, strata pamäte, problémy s rozhodovaním, problémy s koncentráciou pozornosti, zúžené vnímanie a pod.
- **Behaviorálnej** – prílišná zdržanlivosť, apatia, fajčenie, prejavy nutkavosti, prejedanie, alkohol...

Po ústupe bezprostredných prežitkov nastupujú tzv. neskoré reakcie = traumatický stres :

- **Spomínanie** – na pocity, zvuky, pachy – navodzujú znovu prežitie situácie
- **Strach alebo zvýšená podráždenosť** – poruchy spánku, koncentrácie, prejavy podráždenosti
- **Izolácia, útek od skutočnosti** – vyhýbanie sa miestu katastrofy, ľuďom, témam, rozhovorom a pod
- **Zmeny v sociálnom správaní** – strach z komunikácie, problémy v medziľudských vzťahoch, zamestnaní atď.

Veľkú oporu má záchranár v dobre fungujúcom tíme. K tomu, aby bol tým skutočne oporou, je potrebné aby bola dobre zvládnutá organizácia zásahu. Ale o tejto téme podrobnejšie až v nasledujúcich podkapitolách.

Teraz ešte na chvíľu späť k reakciám. Štetina (2000) hovorí o 4 základných reakciách postihnutých záchrancov:

- 1) Žiadne vonkajšie prejavy zmeny správania, rýchly návrat schopnosti k pôvodnej činnosti. Vyskytuje sa iba u malého počtu jedincov, ktorí sú mimoriadne výkonní pri záchranej akcii.
- 2) Možná podráždenosť, trast prstov, končatín, celého tela, zvyšovanie tepovej frekvencie a krvného tlaku, potenie, bledosť. Schopnosť k záchranej činnosti zostáva zachovaná.
- 3) Depresie, útlm, hrozí vznik neuróz a akútneho vyčerpania, výrazný pokles schopnosti plniť zadanú úlohu.
- 4) Zastrené vedomie, panické reakcie (buď otupenosť a neschopnosť činnosti, alebo nekoordinovaný útek, bezúčelové pohyby, dezorientácia, prípadne ťažko predvídateľné činy, vrátane samovraždy).



Záchranári sa, ako sme už niekoľko krát uvádzali, môžu tiež stať obeťami. Na každého extrémny stres dolieha inak a nesie so sebou rôzne následky. Podľa diagnostického systému Americkej psychiatrickej asociácie (In Štetina, 2000) je možné následky hromadných nešťastí klasifikovať ako post traumatickú stresovú poruchu, tento syndróm je u nás známy aj pod pojmom traumatická neuróza, ktorej klasifikácia má v podstate 7 kategórií:

- a) Emocionálne dôsledky – úzkosť, depresia, zlosť, podráždenosť, pocit viny. Pod vplyvom smrti iných, deštrukcie, skazy si postihnutý uvedomuje aj vlastnú smrteľnosť, ľutuje obeť, ale aj samého seba, bojí sa možnej straty svojich najbližších, ku ktorým sú následne patologicky nadmieru opatrní a starostliví.
- b) Syndróm vyhorenia (Burn out) – vyskytuje sa najmä u zdravotníkov (lekári, sestry, záchranári). Je charakterizovaný pocitom úplného fyzického aj psychického vyčerpania, negatívnym postojom k sebe samému, k svojej profesii, stráca záujem o prácu, kolegov, pacientov.
- c) Kognitívne dôsledky – prejavujú sa zhoršením pamäte, schopnosťou koncentrácie a nutkavými predstavami prežitej katastrofy, môžu sa vyskytnúť nočné morry.
- d) Behaviorálne dôsledky – strata záujmu o spoločnosť a vzťahy s ľuďmi, nezaujím o akúkoľvek prácu. Postihnutý má sklon k pitiu alkoholu, fajčeniu, užívaniu drog.
- e) Dôsledky pre vzťahy – po prežitom HN sa u záchranárov prejavujú výrazné zmeny v živote, v pracovných, intímnych, sexuálnych vzťahoch. Môže vzniknúť patologická a nepodložená obava o svojich najbližších.
- f) Somatické dôsledky – zvýšený počet bežných ochorení, úrazov po katastrofe, poruchy spánku, chuti do jedla, znížená úroveň životnej energie.
- g) Zmeny motivácie – profesionálni záchranári, ktorí sa zúčastnili likvidácie následkov mimoriadnej udalosti, získali skúsenosť, ktorá ich viedla k zásadnému prehodnoteniu životných priorít. Náhle zmenia zmysel života, berú život ako mimoriadne krehký a krátky, čo môže viesť k zvýšenému dôrazu na materiálnu podstatu ľudského bytia. Často dochádza ku strate akejkoľvek emócie.

Emocionálna náročnosť predstavuje značnú záťaž aj pre skúsených pracovníkov. Psychologické dôsledky pomoci obetiam hromadných nešťastí však nezávisia len od charakteru traumatickej situácie, ale predovšetkým aj od osobnosti záchranára. Vek, pohlavie, osobnostné faktory a skúsenosť môžu výrazne ovplyvniť stupeň psychologickej reakcie. U mladších osôb resp. u osôb s nižším počtom odpracovaných rokov, ale aj u žien je riziko následkov väčšie.

V každom prípade preto nesmieme zabúdať ani pomoc profesionálnym záchranárom. Činnosť záchranárov nie je časovo obmedzená. To, čo je však zdravotník schopný za normálnych okolností robiť 16-18 hodín, v týchto extrémnych situáciách zvláda len približne 8 hodín, po nich sa cíti úplne vyčerpaný. Ako príklad Štetina (2000) uvádza povodne v roku 1997 kedy bolo zaznamenané úmrtie dovtedy zdravého a fyzicky zdatného hasiča na akútne infarkt myokardu. Tento fakt preto musí brať do úvahy každá organizácia, zastrešujúca pomáhajúci personál.

#### **4.2.1 Ako profesionálne predchádzať záťaži spôsobenej HN a ako ju zvládať**

Hromadné nešťastia a katastrofy patria medzi udalosti, ktoré vyvolávajú viditeľné prejavy úzkosti takmer u každého, teda aj u záchranárov, pokiaľ sú psychicky v poriadku. Dlhé hodiny práce, šírka potrieb a požiadavky obetí, nejasne definované role a ľudské utrpenie sa dotknú i skúseného profesionála. „Záťaž možno chápať ako vzťah medzi požiadavkami na činnosť človeka a súborom vlastností (vrodenných aj získaných), ktorými je vybavený na zvládnutie týchto požiadaviek“ (Hladký, Matoušek In Daniel, 2002, s.190). Záťaži však možno čiastočne predchádzať a je možné učiť sa ju zvládať. K najúčinnjším opatreniam prevencie nepochybne patrí tímová práca a schopnosť kritického myslenia. K ďalším opatreniam sa radí aj možnosť zaťažujúcu prácu opustiť. Prevencia pri zvládaní záťaže sa zameriava na dve rozhodujúce úrovne a to na úroveň organizácie a úroveň pracovníka.

Závažnosť postavenia pomáhajúceho personálu v situácii katastrof a hromadných nešťastí si uvedomujú všetky orgány, v ktorých pôsobnosti je tento pomáhajúci personál zaradený. Preto platia najrôznejšie zbierky interných predpisov a smerníc, ktoré organizácii ukladajú za povinnosť poskytovať posttraumatickú starostlivosť tým, ktorí ju prežili v súvislosti s plnením si služobných úloh. Tieto smernice podrobne a konkrétne vymedzujú pojmy ako je napr. primárna starostlivosť, intervenčný tím a pod. Ďalej presne špecifikujú

poskytovanie posttraumatickej starostlivosti a jej materiálne a organizačné zabezpečenie, zriadenie intervenčného tímu atď. (Vykopalová, 2007).

Stanovené interné predpisy a smernice však nie sú všetko. Čo môže pre predchádzanie a zvládanie záťaže ešte urobiť organizácia? Na túto otázku nám odpovedá Baštecká (In Matoušek, 2003, s. 286) : „ K tomu, aby bol tím skutočnou oporou, je potrebné aby bola dobre zvládaná organizácia zásahu.“ Čo rozumie pod dobre zvládnutou organizáciou zásahu zahrňujeme v nasledujúcej schéme:

- Je jasne formulovaný reťazec nadriadenosti a podriadenosti,
- Je dostupný klinický supervízor,
- Všetci pracovníci sú zoznamovaní s priebehom katastrofickej udalosti,
- Smeny nie sú dlhšie ako 12 hodín, nasleduje 12 hodín voľna,
- Na začiatku smien sa poskytuje inštrukciá, pretože pracovníci odchádzajú z akcie a idú do akcie,
- K dispozícii sú nevyhnutné pomôcky, technika, materiál k práci a k bazálnej starostlivosti o seba,
- Komunikačné prostriedky sú v dosahu,
- Jasne definované ciele zásahu a stratégie primerané úlohám,
- Role sú vymedzené a popísané,
- Pre každý zásah a postup má oboznámený a vycvičený personál k dispozícii písomný popis činnosti (úlohy a štandardy),
- Opora tímu čerpá zo vzájomnej priateľskej podpory, tolerancie a konštruktívnej spolupráce,
- Existuje plán pre zvládanie záťaže (pravidelne sa posudzuje nasadenie jednotlivých pracovníkov, striedanie na rôzne náročné pozície, plánované prestávky a voľná, osвета o známkach preťaženia a možnostiach ako ho zvládať...),
- Po návrate z akcie sa koná defusing a debriefing skupinový i individuálny,
- Existuje výstupný plán pre tých, ktorí z pola pôsobnosti odchádzajú.

Radi by sme na nasledujúcich riadkoch ešte vysvetlili pojmy defusing (z angl. defuse – zbaviť situáciu výbušnosti) a debriefing (z angl. debrief – podať hlásenie). Prevzali sme ich tak, ako sú uvádzané u Vodáčkovej (2002), vzhľadom k tomu, že adekvátne výrazy a činnosti u nás nepoznáme. Uvedené slová opisujú dva stupne krízovo – intervenčnej techniky vyrovnávania sa s traumatizujúcou udalosťou (väčšinou so situáciou hromadného nešťastia). Používajú sa pre všetky typy obetí. Môžu byť použité individuálne ale väčšinou sa však využívajú pre prácu so skupinou. Tieto metódy sa v zahraničí tešia veľkej obľube.

Dôvodom naštartovania uvedených metód bolo v osemdesiatych rokoch 20. storočia zistenie, že obeť katastrof sú zaskočené svojimi vlastnými pocitmi, ktoré dovtedy nepoznali. Mnohí, ktorí prežili sa obávali, že sa zbláznia. Mnohí pocítovali strach a hanbu a reakciami okolia boli ešte viacej zahanbovaní. Druhým dôvodom vytvorenia techník boli obavy o výkonnosť a duševnú pohodu záchranárov. Mnohí z nich sa po niekoľkých rokoch služby stali obeťami alkoholovej či drogovej závislosti. Preto bolo potrebné zaviesť metódu, ktorá by pomáhala jednotlivým skupinám obetí vyrovnáť sa s (hromadným) nešťastím. Ukázalo sa, že je dobré bezprostredne po udalosti či po zásahu situácii vyčistiť, zbaviť ju výbušnosti.

**Defusing** – sa obyčajne považuje za nevyhnutnú súčasť pracovného postupu záchranárov. Nie je potrebné aby ho viedol psychológ alebo supervízor. Väčšinou býva úlohou veliteľa zásahu, aby mal na mysli cieľ defusingu – vytvoriť atmosféru podpory a pohody a posilniť cítenie tímu. Členovia tímu by mali zažiť prijatie ostatnými, spoločný humor a spoločnú starostlivosť o tých, ktorí pri zásahu „dostali najviac zabrat“. Nekritizuje sa, defusing často prebieha spontánne (Baštecká, 2003). Vykopalová (2007) pod týmto pojmom uvádza spontánny rozhovor, zbavenie sa prílišného napätia a výbušnosti, praktikovaný v malých skupinách do 12 hodín po prežitej udalosti.

**Debriefing** – obyčajne trvá dlhšie ako defusing. Má svoju dĺžku, usporiadanie, počet účastníkov. Prebieha ako skupinové sedenie malej či veľkej skupiny. Od počtu účastníkov závisí čas, ktorý je nutný práci venovať. Debriefing sa odporúča realizovať s určitým časovým odstupom (asi 48 hodín) po udalosti, nie hneď bezprostredne po nej. Druhá časová hranica – do kedy je potrebné ho prevádzať, nie je stanovená. Debriefing svojou stavbou umožňuje, aby človek zostúpil do zmätku svojich reakcií a pocitov a potom sa vrátil k ich racionálnemu spracovaniu, ktoré ho vybaví silami do budúcnosti. Racionálne spracovanie je obyčajne sprevádzané emóciami, ak sa však neobjavia, nič sa nedeje (Baštecká, 2003). Iná

autorka definuje debriefing nasledovne : „ Odborná inštitucionálne kvalifikovaná pomoc v podobe špecifického vedenia rozhovoru po traumatickej udalosti, eliminujúca riziká možnej psychologizácie alebo psychiatrizácie v dôsledku prežitej traumatickej udalosti“ (Vykopalová, 2007, s.75). Debriefing môžu zaistiť experti a špecialisti, ale rovnako aj vyškolení laici. Každopádne vždy ide o sedem krokový postup určený presnými pravidlami:

- 1) úvod – stanovenie pravidiel a postupu
- 2) úsek skutočnosti – popis udalosti: čo sa stalo? Kde si bol keď sa to stalo?
- 3) úsek myšlienok – aká bola tvoja prvá myšlienka keď sa to stalo?
- 4) úsek reakcií – popis a zdieľanie reakcií: čo si potom urobil?
- 5) úsek príznakov – popis a zdieľanie príznakov, pocitov: aké to bolo po návrate? Pociťoval si nejaké zmeny napr. v chuti do jedla?...
- 6) úsek učenia a prípravy – uvedomenie si dôsledkov prežitej udalosti na súčasný život
- 7) úsek ukončenia – koniec sedenia, dohoda o tom, čo bude ďalej, ponuka individuálnych konzultácií.

„V posledných rokoch sa debriefing stal veľmi obľúbenou činnosťou, aj keď jeho účinnosť bola skúmaná len veľmi málo“ (Hodgkinson, Stewart In Baštecká, 2005, s.179). títo dvaja autori si kladú otázky, či vôbec účastníkom pomáha, a pokiaľ áno tak za akých podmienok. Pretože ako uvádzajú Oerner a Schnyder (In Baštecká, 2003) výskumné práce prinášajú rozporuplné výsledky a nepružne prevádzaný debriefing spochybňujú.

V Českej republike sa akurát s debriefingom začína. Ako novinka je zavádzaný do záchranných zložiek (polícia, hasiči) a povinne ho zavádza armáda podobne ako ostatné armády NATO.

Ďalším zdrojom prevencie dopadu záťaže sú postupy, ktoré má k dispozícii sám pracovník. Tu sa podľa Bašteckej (In Matoušek, 2003) uplatní najmä:

- realistický pracovný plán s dôrazom na priority,
- udržiavanie rovnováhy medzi pracovným a osobným životom,

- schopnosť pracovať s vlastným dychom ako s výborným prostriedkom ukludnenia,
- hodnotné jedlo, je vhodné vyhýbať sa návykovým látkam,
- odpočinok, dostatočné množstvo spánku a relaxácia vo voľných chvíľach,
- byť v spojení s rodinou a ostatnými blízkymi, ktorí tvoria základný systém osobnej sociálnej podpory,
- meditácia, rozjímanie, modlitba sú u veriacich najprirodzenejším prostriedkom duševnej detoxikácie,
- voľno využívať na „dobitie bateriek“ – šport, cvičenie, čítanie, hudba, kúpeľ, rozprávanie...,
- schopnosť rozlišovať rôzne úrovne vzťahu medzi profesionálmi a odlíšiť ich od iných blízkych vzťahov,
- v príhodných chvíľach hovoriť s kolegami o svojich pocitoch, reakciách,
- rozpoznávať včasné varovné signály stresových reakcií a venovať im pozornosť,
- schopnosť reflektovať na svoje slabé miesta, rozpoznávať situácie, kedy vlastná skúsenosť s katastrofou alebo stratami nepriaznivo ovplyvňujú vlastnú výkonnosť,
- schopnosť nachádzať pozitívne stránky vlastnej práce,
- využívanie možnosti profesionálneho rastu.

Je nevyhnutné, aby záchranári mohli ťažiť z predností dobrého krízového manažmentu – z jasnej hierarchie, definovaných cieľov, úloh a právomocí, z jasnej komunikácie, zo zácviaku, supervízie a výstupnej starostlivosti. Pri práci musia pociťovať oporu vedúceho tímu a spolupracovníkov. Keď sa práve nič nedeje, stretávajú sa, cvičia, spracovávajú zážitky smútku a solidarity. Pripravujú sa na ďalšiu prácu a snažia sa, aby ich pomoc druhým neškodila, ale aby im naopak pomáhala rásť.

## **II. PRAKTICKÁ ČASŤ**

## 5 PROCES KVALITATIVNEHO VÝSKUMU

V tejto kapitole by sme vás radi informovali o našom kvalitatívnom výskume ako procese pozostávajúceho z určitých typických fáz a upozornili na najdôležitejšie úkony a rozhodnutia, ktoré sme v jednotlivých krokoch učinili.

Z didaktických dôvodov budeme celý výskumný proces prezentovať ako algoritmus, v ktorom jedna odlišiteľná fáza nasleduje za druhou, je potrebné však zdôrazniť, že ide len o pomôcku a že proces kvalitatívneho výskumu nie je lineárny ale cirkulárny. Ako uvádza Flick, cirkulárny model má jasne rozpoznateľný začiatok a koniec. Na začiatku sú predpoklady, s ktorými výskumník do procesu vstupuje a na konci potom novo vytvorená teória. Medzi tým však stojí cirkulárny cyklus, v ktorom sú súčasne vyberaní respondenti, prevádza sa analýza dát a paralelne sú tieto dáta analyzované a interpretované (In Švaříček, Šedřová, 2007).

### 5.1 Fázy kvalitatívneho výskumu

Janesick (In Švaříček, Šedřová, 2007) prirovnáva činnosť kvalitatívneho výskumníka k práci choreografa, pričom sa odvoláva na dva kontrastné tanečné typy: menuet, čiže precízne predpísané sekvencie krokov, ktoré musia tanečníci dodržiavať a tanečnú improvizáciu, čiže pohyb, ktorý vychádza z momentálneho nápadu. Kvalitatívny výskum všeobecne, teda aj ten náš, je premenlivo plánovitý – to znamená, že sa v ňom striedajú fázy, kedy sme sa držali vopred daného plánu s fázami, kedy sme hľadali použiteľné riešenie vzniknutej situácie, ktorú sme na začiatku nepredpokladali.

V zásade však môžeme povedať, že proces kvalitatívneho výskumu sme realizovali v nasledovných fázach:

- stanovenie cieľov výskumu,
- formulovanie výskumného problému,
- definovanie výskumných otázok,
- rozhodnutie o metódach,
- zber dát a ich spracovanie,
- analýza a interpretácia dát,



- formulovanie záverov.

## 5.2 Stanovenie cieľov výskumu

Vo výskume zaoberajúcom sa systémom zvládania záťaže a psychologickými reakciami pracovníkov, ktorí pomáhali pri hromadných nešťastiach sme si definovali trojitý typ cieľa, ktorý Maxwell (In Švaříček, Šed'ová, 2007) rozlišuje nasledovne:

- 1) Cieľ intelektuálny – cieľom je poukázať na skutočnosť, že každý zásah záchranára pri HN alebo inej mimoriadnej udalosti môže mať v konečnom dôsledku podobu fyzického a psychického vyčerpania, obavy, strach, pocit bezmocnosti a pod. Ďalej taktiež priniesť poznatky o systéme zvládania záťaže, vzniknutej priamym zásahom pri HN, v organizáciách spadajúcich do IZS.
- 2) Cieľ praktický – získané informácie môžu byť využité k zefektívneniu práce záchranárov, a to predovšetkým psychologickou podporou záchranárov po zásahu.
- 3) Cieľ personálny – každý z nás sa dennodenne stretáva s rôznymi druhmi nešťastí a to buď osobne alebo prostredníctvom médií. Každého z nás sa to zároveň dotkne či už priamo alebo nepriamo. V každom to vyvolá rôzne pocity a prejaví ich rôznym spôsobom, ale čo tí, ktorí musia poskytnúť pomoc na profesionálnej úrovni? Môžu prejavíť pocity počas zásahu? Čo v nich vyvolá zásah? Ako je možné zvládnuť všetky tieto pocity, tak aby mohli efektívne pokračovať vo svojej profesii? Tieto a ďalšie otázky nám, nezainteresovaným, behajú hlavou pri pohľade na každú záchrannú akciu. A práve preto je pre nás osobne významné túto tému preskúmať.

## 5.3 Formulovanie výskumného problému a definovanie výskumných otázok

Pri formulovaní výskumného problému sme vychádzali z vopred definovaných cieľov výskumu, a to predovšetkým cieľu intelektuálneho. Hromadné nešťastia a katastrofy patria medzi udalosti, ktoré, ako sme už viac krát spomínali, vyvolávajú rôzne pocity a viditeľné prejavy úzkosti takmer u každého, záchranárov nevynímajúc. HN vytvárajú pre zúčastnené organizácie a ich pracovníkov značnú záťaž, pretože musia vykonávať nevšednú činnosť nerutinným spôsobom a nezriedka za extrémne urgentných podmienok. Záťaži však možno čiastočne predchádzať a je možné učiť sa ju zvládať. Naša neznalosť toho, ako to prakticky

funguje v organizáciách a inštitúciách zastrešujúcich profesionálnych záchranárov ale aj dobrovoľníkov, nás viedla k sformulovaniu výskumného problému nasledovne: „ Spôsob zvládania záťaže a psychologické reakciu u pracovníkov, ktorí pomáhali pri hromadných nešťastiach.“

Výskumné otázky tvoria jadro každého výskumu. Pri ich tvorbe sme dbali na to, aby boli v súlade so stanovenými cieľmi i výskumným problémom. Na základe získaných empirických dát majú byť zodpovedané nasledovné otázky:

- 1) Aké sú reakcie záchranárov na stresovú situáciu, ktorá nastáva po zásahu pri HN?
- 2) Akým spôsobom je zvládaná záťaž v organizáciách?
- 3) Poskytuje organizácia dostatočnú podporu a pomoc svojim pracovníkom v oblasti zvládania záťaže?

## 5.4 Rozhodnutie o metódach

Táto fáza zahŕňa tri kľúčové body: rozhodnutie o vzorke výskumného súboru, výber metód zberu dát a zaistenie vstupu do terénu.

### 5.4.1 Rozhodnutie o vzorke výskumného súboru

Cieľom tohto rozhodnutia nie je súbor respondentov, ktorý reprezentuje určitú populáciu, ale určitý problém. Nie je teda konštruovaný náhodne, ale zámerne. Podľa Miovskeho by mala byť metóda výberu výskumného súboru podriadená cieľom prieskumu tak, aby bola vo vzťahu ku skúmanému problému dosiahnutá saturácia dát (2006, s. 128). Preto sme sa v našom prieskume rozhodli použiť kombináciu dvoch metód a to: Zámerný (účelový) výber cez inštitúcie (Miovský, 2006) a Metódu samovýberom (Miovský, 2006).

Zámerný výber prostredníctvom inštitúcie bol najlepšou voľbou pri výbere výskumného súboru a to z dvoch hlavných dôvodov: nakoľko sa náš výskumný problém zaoberá zvládaním záťaže pracovníkov, ktorí pomáhali pri HN, bolo pre nás z hľadiska času a nákladov efektívnejšie a jednoduchšie kontaktovať priamo inštitúcie, ktoré zastrešujú týchto pracovníkov. Zároveň, sme si tak zabezpečili respondentov, ktorí patria do určitej organizácie a vďaka ich výpovediam budeme môcť zodpovedať na naše výskumné otázky týkajúce sa zabezpečenia zvládania záťaže v organizácii ako takej.

Keď sme sa vďaka zámernému výberu cez inštitúciu dostali ku potrebnej výskumnej skupine, zvolili sme, pre ďalší, užší výber prieskumnej vzorky, metódu samo výberom, ktorá je založená na princípe dobrovoľnosti, respektíve aktívneho prejavovania záujmu zapojiť sa do výskumnej štúdie. Jednalo sa o situáciu, kedy sme všetkým potenciálnym účastníkom výskumu prostredníctvom kontaktovania ich organizácie ponúkli možnosť sa do výskumu zapojiť a bolo na ich voľbe, či tak urobia alebo nie.

Musíme však dodať, že pri riešení celkom praktickej otázky (ktorá sa nám naskytla v priebehu zberu respondentov), kde získať stále nové prípady do vzorky, sme okrem vyššie uvedených dvoch metód, úspešne použili aj Metódu snehovej gule, tak ako ju popisuje napríklad Miovský (2006). Respondentov, ktorých sme už získali, sme žiadali o kontakty na ďalších ľudí, ktorí by zodpovedali našim kritériám, alebo títo respondenti sami od seba kontaktovali svojich kolegov, alebo známych, ktorí spadali do našej vzorky.

Radi by sme uviedli ešte jeden podstatný fakt, že vzorka bola vopred nejakým spôsobom, ako uvádza Švaříček, Šedřová (2007) apriori determinovaná čo sa týka jej štruktúry. Keďže chceme skúmať spôsob zvládania záťaže u pracovníkov, ktorí pomáhali pri HN, museli sme vziať do úvahy niektoré základné štruktúrne faktory – pohlavie, vek a dĺžku praxe. Do vzorky sme preto cielene zahrnuli mužov i ženy, záchranárov začiatocníkov a aj expertov. V ďalšej fáze výskumu potom môžeme zistiť, či problém, ktorý skúmame, je alebo nie je determinovaný pohlavím alebo dĺžkou praxe.

#### 5.4.2 Výber metód zberu dát

Na zodpovedanie výskumných otázok sme pôvodne mali v pláne použiť len metódu rozhovoru (interview) s jednotlivými pracovníkmi, ktorí sa dobrovoľne zúčastnia výskumu. Počas výskumu sme však zistili, že pri tejto špecifickej vzorke respondentov bude dosť komplikované zohnať potrebný počet ochotných, resp. čas na rozhovor si nájdujúcich pracovníkov/záchranárov. A ako sme už v podkapitole 5.1 uviedli, kvalitatívny výskum je premenlivo plánovitý a preto sme museli hľadať nové riešenia pre vzniknutú situáciu a zmeniť pôvodný plán.

Po zvážení situácie sme sa rozhodli použiť trianguláciu, konkrétne trianguláciu metód. Kde prvou metódou bol dotazník, ktorého účelom nebolo získanie dát ku kvantifikácii ale ku kvalitatívnej analýze. Ďalšou metódou bol pološtrukturovaný rozhovor spojený s metódou pozorovania. Vďaka tejto kombinácii sme si mohli urobiť komplexnejší obraz

o danej situácii. Nemôžeme povedať, že obe nasledovali po sebe, skôr sa neustále prelínali jedna s druhou. Z rozhovoru sme tak získavali témy na pozorovanie a pozorovanie nám napomáhalo k tvorbe ďalších otázok v priebehu rozhovoru.

### 5.4.3 Zaistenie vstupu do terénu

Jedná sa o dôležitú súčasť výskumného projektu nakoľko kvalitatívny výskum je naturalistický. To znamená, že do značnej miery sa odohráva priamo v prostredí, kde sa skúmané osoby vyskytujú. Nesmieme zabudnúť na to, že v kvalitatívnom výskume vždy platí, že miera dôvery a otvorenosti skúmaných aktérov voči výskumníkovi môže veľmi ovplyvniť kvalitu získaných dát. Z uvedených dôvodov sme museli premýšľať akým spôsobom vstúpime do pola, v ktorom hodláme realizovať náš výskum. Šed'ová a Švaříček (2007) popisujú v zásade 4 typické role, do ktorých sa môže výskumník v teréne dostať. Jedná sa o tzv. cudzinca, návštevníka, zasvätený, domorodec.

Môžeme povedať, že v prostredí, do ktorého sme sa dostali my, sme sa pohybovali na pomedzí prvých dvoch rolí. Boli sme cudzincom, pretože sme boli neznámym človekom, ktorého doteraz nevideli a ktorý jednorázovo prišiel a odišiel. Ale dá sa povedať, že zároveň sme boli aj návštevníkom, pretože niektorí respondenti vzhľadom na to, že sú kolegovia a známi nášho rodinného príslušníka, poznali naše meno a čosi o nás vedeli aspoň z rozprávania druhých.

## 5.5 Zber dát a ich spracovanie

Zber dát bol realizovaný v období mesiacov február – apríl 2009. Pomocou výskumného nástroja Dotazník, vlastnej konštrukcie (viď Príloha č.2), sme získali informácie a praktické skúsenosti od 16 profesionálnych alebo dobrovoľných záchranárov a prostredníctvom rozhovoru s ďalšími dvomi záchranármi sme tieto informácie obohatili a rozšírili o iné postrehy. Z celkového počtu 18 záchranárov boli 2 ženy a 16 muži, vo veku 23 – 53 rokov a s dĺžkou praxe v rozpätí 1 – 26 rokov, z čoho je jasné, že niektorí respondenti skúmanej vzorky v záchranárstve pracujú už dlho, majú skúsenosti a predpokladali sme u nich vyššiu mieru zvládania záťaže. Pre zaujímavosť uvádzame aj povolania : lekár, zdravotnícky záchranár, hasič, dobrovoľník tatranskej horskej služby, osoba samostatne zárobkovo činná, policajt, pracovník banskej služby.

Téme spracovania získaných kvalitatívnych dát venujeme zvýšenú pozornosť, pretože sa táto fáza výskumu skladá z niekoľkých dôležitých krokov, na ktorých závisí výsledok následnej analýzy. „Spôsobu zaobchádzania s kvalitatívnymi dátami, t.j. jednotlivým úkonom a procedúram prepájajúcich fáz ziskavania dát s fázou analýzy, hovoríme data management“ (Miovský, 2006, s. 195). Jedná sa o časť výskumu kedy technicky spracovávame získané dáta a pripravujeme ich na analýzu. Na začiatku data managementu stojí proces fixovania kvalitatívnych dát, ktoré musia byť nejako technicky zaznamenané, fixované na určitú maticu, až potom môžeme s nimi ďalej pracovať. Poznáme široké spektrum možností ako kvalitatívne dáta fixovať (zaznamenať). Počas nášho sme využili metódu fixácie dát na papier, čo znamená, že celé interview sme si zaznamenávali ručne. Až teraz môžeme prostredníctvom rôznych technických úkonov a procedúr získané dáta ďalej upravovať (redukovať, triediť, popisovať, systematizovať...atď.), aby sme mohli previesť analýzu a interpretáciu.

Zvláštnou fázou procesu spracovania dát je tzv. systematizácia kvalitatívnych dát, ktorá je súčasťou data managementu a pri ktorej prevádzame úpravy uľahčujúce a urýchľujúce analýzu (Miovský, 2006). Termínom systematizácia kvalitatívnych dát chápeme poslednú fázu data managementu, teda fázu dokončenia procesu úprav dát do podoby vhodnej k zahájeniu kvalitatívnej analýzy.

V prvej časti spracovania a roztriedenia dát prevádzame úkony pomáhajúce rozlíšiť získané údaje podľa zdroju, použitej metódy, prípadne ďalších kritérií, ktoré sú zmysluplné vzhľadom k plánovanej analýze. Po získaní kvalitatívnych dát z dotazníkov a interview sme dospeli k prvému kroku ich spracovania a tým bolo vytvorenie pevne stanovených kategórií odpovedí s ohľadom na množstvo odpovedí a názorov účastníkov prieskumu (viď Tab. 2).

Tab. 2 Otázky a kategórie odpovedí

Položená otázka	Kategórie odpovedí
Na aké zmeny pracujete?	12 hod., 24 hod., pohotovosť, 8 hod., ľubovoľné, podľa požiadavky a situácie, 1 zmena, ranné
Môžete stručne popísať aspoň jednu akciu, ktorá sa Vás „dotkla“ najviac?	Výbuch skladu, dopravné nehody, zlomeniny končatín a zástava srdca v horskom teréne, požiare, tornádo v Litoveli, povodne, evakuácia baníkov, prelomenie

	Ľadu na jazere pod malým chlapcom, ešte som sa nezúčastnil zásahu pri HN
Aké pocity to vo Vás vyvolalo?	Žiadne, slabé pocity, otupenosť, smútok, bezmocnosť, snaha a túžba pomôcť, presnosť, zodpovednosť, nič moc, neopísateľné, beznádej, solidarita
Aké boli vaše reakcie po zásahu?	Žiadne vonkajšie prejavy zmeny správania, rýchly návrat schopnosti k pôvodnej činnosti, možná podráždenosť, tras prstov, končatín, celého tela, zvýšený tep, potenie
Aký plán záťaže existuje vo vašej organizácii?	Žiadny, práve sa na ňom pracuje (etika vo vzťahu k pacientovi), psychologická pomoc pri veľkých nešťastiach, rozhovor s kolegami, pravidelné cvičenia v tepelnej komore a v priestoroch podzemia, pravidelné teoretické školenia z rôznych oblastí a aj praktické cvičenia, posttraumatická intervenčná starostlivosť vedená psychológom, po prípade k dispozícii aj kňaz, linka pomoci v kríze
Aké postupy, aktivity, ktoré sú zdrojom prevencie dopadu záťaže uskutočňujete sám/sama za seba?	Posedenie s priateľmi, žiadne, pobyt v prírode, šport, rozhovor s blízkymi, účasť na duchovných cvičeniach, relax, odpočinok, konzultácie s dobrým priateľom alebo kňazom

Pomocou popísaných techník a metód zberu dát sme získali od 18 záchranárov pomerne rozsiahly materiál - súbor dát. O čom svedčia aj kategórie odpovedí v Tab. 2. Odpovede záchranárov na niektoré otázky boli bohaté a často zahrňovali obdobné výroky a mnoho čiastkových odpovedí. Preto sme sa rozhodli uviesť presnejší počet výrokov, ktorý presahuje celkový počet účastníkov výskumu (Tab. 3).

Tab. 3 Charakteristika úplného súboru dát

ZNENIE OTÁZKY	ODPOVEĎ	POČET VÝROKOV
Na aké zmeny pracujete?	12 hod. plus víkendy	9
	24 hod.	4
	pohotovosť	1
	8 hod.	3
	jedna zmena	2
	ranné	1
	ľubovoľné a podľa požiadavky a situácie	3

Môžete stručne popísať aspoň jednu akciu, ktorá sa vás "dotkla" najviac?	výbuch skladu	1
	dopravné nehody	9
	zlomeniny a zástava srdca v hor. Teréne	1
	požiare	1
	tornádo	1
	povodne	1
	evakuácia baníkov	2
	prelomenie ľadu	1
	nezasahoval/a som pri HN	1
Aké pocity to vo Vás vyvolalo?	žiadne alebo slabé pocity	5
	nič moc	2
	bezmocnosť	3
	snaha a túžba pomôcť	4
	presnosť, zodpovednosť, profesionálne	4
	neopísateľné	3
	beznadej	2
	solidarita	1
otupenosť, smútok	3	
Aké boli vaše reakcie po zásahu?	žiadne vonkajšie prejavy zmeny správania, rýchly návrat schopnosti k pôvodnej činnosti	14
	možná podráždenosť, trast prstov, končatín, celého tela, zvýšený tep, potenie	3
Aký plán záťaže existuje vo vašej organizácii?	žiadny	11
	pracuje sa na ňom	1
	psychologická pomoc	1
	rozhovor, diskusia s kolegami	2
	pravidelné cvičenia	2
	pravidelné teoretické školenia	1
	posttraumatická intervenčná starostlivosť	2
	linka pomoci v kríze	1
Aké postupy, aktivity, ktoré sú zdrojom prevencie dopadu záťaže uskutočňujete sám/sama za seba?	Cvičenie, šport	5
	priatelia	3
	žiadne	9
	pobyt v prírode, práca v záhrade	2
	rozhovor s blízkymi	1
	duchovné cvičenia	2
	relax, odpočinok	2
<b>CELKOVÝ POČET VÝROKOV</b>		<b>130</b>

## 5.6 Analýza a interpretácia dát

Analýza kvalitatívnych dát je považovaná za prakticky najťažšiu fázu realizácie prieskumu. K tomu výrazne prispieva veľká miera voľnosti výkladu jednotlivých metód, nízka štandardizácia jednotlivých postupov a obrovské množstvo možností, ktoré nám poskytujú tak jednotlivé metódy ako aj množstvo variant vzniknutých ich vzájomnou kombináciou. Na kvalitatívnu analýzu sa dá nahliadať rôzne. Výsledkom analýzy je v podstate utriedenie a popis získaných dát.

Na tomto mieste popisujeme a prezentujeme výsledky kvalitatívnych analýz, ktoré sme prevádzali na úplnom súbore dát. Kvalitatívny deskriptívny opis zahrňuje obsahovú analýzu jednotlivých odpovedí.

Analýza dotazníkov a rozhovor, ktorých výsledky si predstavíme, sa pohybovala na pomedzí prístupov Kódovania a Deskriptívnym prístupom ku kvalitatívnej analýze. Pri kódovaní ide o priradovanie kľúčových slov či symbolov k častiam textu tak, aby bola umožnená ľahšia a rýchlejšia práca s týmito časťami a aby bolo možné prostredníctvom kódov ľahšie pracovať s väčšími významovými celkami. Proces kódovania je de facto procesom identifikácie a systematického označovania významových celkov podľa vytvorených kritérií (Miovský, 2006). Deskriptívny prístup chápeme ako akýsi prvý stupeň analytickej práce. Kvalitatívna deskripcia by mala predchádzať akejkolvek interpretácii. Inými slovami, deskriptívny prístup v oblasti analýzy kvalitatívnych dát tvorí akúsi základnú bázu, z ktorej vychádzame a ku ktorej sa spätne pri interpretácii vzťahujeme (Miovský, 2006).

Ako sme postupovali? Najskôr sme vytvorili súhrn odpovedí záchranárov na každú zo položených otázok (viď Tab.2). Kategórie odpovedí nám poslúžili pri priradovaní kódov k jednotlivým odpovediam. Pri niektorých odpovediach sme vytvorili viacero kódov. Prezentácia výsledkov je robená vo forme tabuliek, kde sa riadime nasledovnými postupmi. V tabuľke uvádzame niektoré vybrané odpovede záchranárov a priradený kód. Za každou tabuľkou je náš stručný komentár, v ktorom uvádzame popis a interpretáciu výsledkov, ktoré sa snažíme doložiť textom (citáciou odpovedí respondentov).

Tab. 4 Pracovné zmeny respondentov

Na aké zmeny pracujete?	Priradené kódy
12 hod. plus víkendy	Pravidelný pracovný čas
pohotovosť	neočakávanosť

**Komentár:** Podnetná otázka Na aké zmeny pracujete? zisťuje akým spôsobom majú záchranári rozvrhnutú pracovnú dobu. Presne stanovená pracovná doba je totižto veľmi dôležitá z hľadiska zvládania záťažových situácií. V celkovom súhrne odpovedí sme identifikovali dve kategórie pracovného času.



**Interpretácia:**

- Z odpovedí je jasné, že pravidelný pracovný čas, je základom práce väčšiny záchranárov. Podľa výpovedí dochádza obvykle k nepretržitej 2 zmennej prevádzke, ale sú pracovníci, ktorí pracujú len na jednu zmenu tzn. 8 hodín denne každý pracovný deň. Pri rozhovore sme si nechali vysvetliť pojem nepretržitá dvoj zmenná prevádzka: „Ide o 12 hodinový pracovný čas cez pracovné dni aj dni pracovného pokoja, pričom sa strieda denná služba s nočnou, po ktorej obvykle nasledujú dva dni voľna.“
- Druhá kategória odpovedí však zahŕňa neočakávanosť, kedy sú záchranári povolávaní do zásahu podľa požiadaviek vzniknutej situácie. Tak isto sa sem zaraďujú aj pohotovostné služby. „V prípade zásahu pracujem podľa potreby a dĺžky zásahu.“

Tab. 5 Akcie, do ktorých boli respondenti zapojení

Môžete stručne popísať aspoň jednu akciu, ktorá sa vás „dotkla“ najviac?	Priradené kódy
dopravné nehody	zlyhanie ľudského faktora
povodne	prírodné katastrofy
evakuácia baníkov	náhodné nešťastie

**Komentár:** Podnetná otázka Môžete popísať aspoň jednu akciu, ktorá sa vás „dotkla“ najviac? zisťuje do akých typov HN boli záchranári zapojení a zároveň má byť táto otázka odrazovým mostíkom k otázke nasledovnej. Na základe odpovedí sme identifikovali tri kategórie HN, do ktorých boli respondenti zapojení.

**Interpretácia:**

- Z výpovedí záchranárov môžeme konštatovať, že v našej zemi sú najčastejšími hromadnými nešťastiami práve tie, ktoré sú spôsobené zlyhaním ľudského faktora. „Pri vyšetrowaní dopravných nehôd sa stretávam s ľudským nešťastím každý pracovný deň!“

- Nezriedkavé sú však aj zásahy pri prírodných katastrofách, ktoré podľa tvrdení respondentov vždy prekvapia svojou neočakávanosťou. „Spomínam si na tornádo v Litovli, kde následky jeho ničenia bolo veľmi kontrastné, jeden dom zničený a o 50 m ďalej úplne nepoškodený, to bolo na psychiku ľudí veľmi náročné.“
- Záchranári sa však stretli aj s náhodnými nešťastiami a nie často sa vyskytujúcimi nešťastiami. „Najviac ma zasiahlo úmrtie malého chlapca, ktorý zmrzol pod prelomeným ľadom.“
- Na základe rozhovorov, kde jedným respondentom bola žena a druhým muž sme postrehli rozdiel medzi ženským a mužským vnímaním zásahov. Žena počas popisu akcie stíšila hlas, spomalila tempo reči, bolo vidno, že nie je ľahké si tie obrázky premietat' znovu. Na druhej strane, mužský respondent bol celý čas pokojný a vyrovnaný, nemal problém rozprávať o podrobnostiach HN.

Tab. 6 Pocity záchranárov počas zásahu

Aké pocity to vo Vás vyvolalo?	Priradené kódy
snaha a túžba pomôcť	plnenie poslania
smútok	negatívne pocity
bezmocnosť	bez východiskový stav
neopísateľné	subjektívne nedefinovateľné
solidarita	Empatia

**Komentár:** Podnetná otázka Aké pocity to vo Vás vyvolalo? zisťuje subjektívne pocity záchranárov tesne po záchranej akcii, ktoré vo veľkej miere ovplyvňujú prístup týchto ľudí k práci. Osobné prežívanie takejto obzvlášť záťažovej situácie vypovedá o sile a osobnosti záchranára. Na základe odpovedí sme identifikovali 5 nasledovných kategórií pocitov.

**Interpretácia:**

- Väčšina respondentov vo svojich výpovediach uviedli predovšetkým čisto profesionálne pocity, teda žiadne pocity, len sústredenosť na splnenie svojho poslania. „V tej chvíli som nemyslel na žiadne pocity, ale snažil som sa poskytnúť pomoc. V tej chvíli nerozmýšľate nad ničím iným len nad tým ako komu pomôcť čo najlepšie.“
- Niektorí nepopreli ani svoje negatívne pocity, čo by sa na jednej strane mohlo javiť ako slabosť záchranára, ale predsa len aj záchranár je človek a každého sa taká závažná situácia akým je hromadné nešťastie dotkne. Ale ide skôr o prejav, resp. uvedomenie si týchto pocitov až po zásahu. „Všetko na človeka pri týchto zásahoch doľahne až doma, keď príde z práce a je v klude.“
- Z výpovedí je jasné, že záchranári počas svojej praxe veľa krát stretli so smrťou. Tento fakt dosť často popisujú ako stav bez východiska a neostáva im nič iné len sa zmieriť s danou situáciou ak chcú aj naďalej efektívne vykonávať svoju prácu. „V prípade, že došlo k úmrtiu počas zásahu, pocit bezmocnosti a zmierenie sa s tým, že nie vždy sa dá všetko dosiahnuť aj keď sa človek snaží čo najviac.“
- Na základe odpovedí respondentov sme zistili, že často dochádza k subjektívne nedefinovateľným pocitom. Z rozhovoru sme zistili, že samozrejme pocity sa odvíjajú aj od typu a rozsahu nešťastia. Respondentka (predpokladáme že aj všetci ostatní) vyjadrovali pocity na základe odpovedí a popisu akcie z predchádzajúcej otázky. „Smrť dieťaťa je asi to najhoršie čo môže človek zažiť.“ Táto odpoveď bola pre nás podnetom pre ďalšiu otázku, v ktorej sme sa snažili zistiť názor respondentky na prežívanie takejto situácie u mužov. Podľa jej výpovede, nech je žena akýkoľvek profesionál, určite sa jej to vždy, ako matky, dotkne istým spôsobom viac ako mužov. Muži sa vedia viac odosobniť a oddeliť si súkromný život od profesijného.

- Podľa výpovedí, záchranári v tej chvíli nezabúdajú ani na ľudí, ktorí mali väčšie šťastie a tak isto na pozostalých obetí. „Ide skôr o stotožnenie sa s pocitmi pozostalých.“

Tab. 7 Reakcie záchranárov po zásahu

Aké boli Vaše reakcie po zásahu?	Priradené kódy
žiadne vonkajšie prejavy zmeny správania	stabilita
možná podráždenosť, tras prstov, končatín, celého tela, zvýšený tep, potenie	Fyziologické prejavy

**Komentár:** Podnetná otázka Aké boli Vaše reakcia po zásahu? zisťuje či a nakoľko sú záchranári schopní vykonávať pôvodnú činnosť po zásahu. Táto otázka ako môžete vidieť v priloženom dotazníku ponúkala 4 možnosti na odpoveď. Odpovede boli ponúknuté zámerne, na základe odbornej literatúry, ktorá uvádza práve 4 typy reakcií postihnutých záchranárov a k nim zároveň presne definuje, či sú schopní efektívne pracovať, alebo je táto schopnosť obmedzená. Na základe výpovedí sme identifikovali len (našťastie) dve kategórie, ktoré sú spojené s prvými dvomi ponúknutými možnosťami odpovede.

#### Interpretácia:

- Môžeme povedať, že väčšina respondentov je stabilných, bez vonkajších prejavov zmeny správania. Podľa Štetinu (2000) ide o jedincov, ktorí sú mimoriadne výkonní pri záchranej akcii. Nemôžeme tvrdiť, že je tento jav nejako determinovaný dĺžkou praxe a ani pohlavím, nakoľko sa medzi týchto jedincov zaraďuje aj respondent s najkratšou praxou a aj obidve ženy. Dovoľme si však ponúknuť poznámku jedného respondenta: „Tým sa človek, ktorý pracuje ako záchranár alebo člen posádky ZZS nesmie nechať nijak rozhodiť, inak by tú prácu nemohol robiť.“
- Malá časť respondentov priznala, že sa u nich po zásahu prejavili aj určité fyziologické prejavy, ale podľa odborníkov je pri týchto symptómoch schopnosť k záchranskej činnosti zachovaná.

Tab. 8 Plán pre zvládanie záťaže v organizácii

Aký plán zvládania záťaže existuje vo Vašej organizácii?	Priradené kódy
žiadny	bez plánu
posttraumatická intervenčná starostlivosť	odborná pomoc
rozhovor s kolegami	uvoľnenie napätia
teoretické školenia a cvičenia	pravidelná príprava

**Komentár:** Podnetná otázka Aký plán zvládania záťaže existuje vo Vašej organizácii? zisťuje ako organizácia prispieva k profesionálnemu predchádzaniu záťaže spôsobenému hromadnými nešťastiami. Či samotní záchranári o tomto pláne vedia a či majú predstavu čo do takého plánu patrí. Na základe odpovedí sme identifikovali 4 kategórie plánu pre zvládanie záťaže v organizácii.

#### Interpretácia:

- Väčšina respondentov si myslí, že organizácia v ktorej pôsobia nemá žiadny takýto plán, pričom do tejto kategórie sme zaradili aj respondenta, ktorý nám na túto otázku odpovedal, že plán je momentálne v procese prípravy, predovšetkým čo sa týka etiky vzťahu ku pacientovi. Pri rozhovore sme si všimli, že respondent nemá jasnú predstavu čo tento odborný termín znamená a automaticky odpovedal nie. A preto sme položili doplňujúcu otázku, či si nemyslí, že rozvrhnutie jeho pracovnej doby organizáciou je určitou prevenciou pred záťažou. Na čo nám hneď pohotovo odpovedal, že určite áno. Na základe tohto môžeme skonštatovať, že niektorí záchranári berú isté fakty len ako presne, organizáciou, stanovené smernice a pravidlá a tak ich nepovažujú za súčasť vopred rozpracovaného plánu, ktorý nie len čisto pracovným plánom, ale aj prostriedkom určitej prevencie pred vyhorením.
- Niekoľkí z respondentov medzi plán zvládania záťaže zaradili odbornú pomoc v podobe posttraumatickej intervenčnej starostlivosti psychológom alebo kňazom. Radi by sme však podotkli, že ani jedna organizácia, v ktorej

naši respondenti pracujú nespoľpracuje so supervízorom, teda aspoň podľa ich tvrdenia.

- Na základe odpovedí respondentov môžeme povedať, že viacerí za plán zvládania záťaže v organizácii považujú práve rozhovor a smiech s kolegami, ktorý slúži na uvoľnenie napätia, vzniknutého po zásahu. „Bezprostredne po problémovom zásahu je tento zásah prediskutovaný v kolektíve a jednotliví účastníci ho musia popísať vlastnými slovami, čím sa ventilujú ich vlastné prežitky a znižuje sa vnútorné napätie, ktoré zostáva po mimoriadnej udalosti. Je nutné ich pri vyprávaní neprerušovať a nechať vyventilovať vlastné zážitky. Následne potom akciu vyhodnotíme z profesionálneho hľadiska.“ Radi by sme však upozornili na fakt, že sám respondent ani len netuší aký príkladný popis defusingu nám týmto podal.
- Pár respondentov do plánu zaradilo pravidelné prípravy hlavne školenia teoretického rázu ale aj praktické cvičenia. Išlo o záchranárov, ktorí sa pri akciách vždy pohybujú vo veľmi komplikovanom a riskantnom prostredí (bane). „Pravidelné školenia banských záchranárov, teoretické z rôznych oblastí (zdravotná, indikačná technika, vlastnosti plynov, zásahová činnosť a iné) aj praktické cvičenia v cvičebnom dymovom polygóne, tepelnej komore a v podzemí.“

Tab. 9 Osobná prevencia dopadu záťaže

Aké postupy, aktivity, ktoré sú zdrojom prevencie dopadu záťaže uskutočňujete sám/sama za seba?	Pridelené kódy
šport	aktívny pohyb
relax	pasívny oddych
duchovné cvičenia	modlitba
rozhovor s blízkymi	sociálna podpora
žiadne	nečinnosť

**Komentár:** Podnetná otázka Aké postupy, aktivity, ktoré sú zdrojom prevencie dopadu záťaže uskutočňujete sám/sama za seba? zisťuje nakoľko sám záchranár využíva postupy a aktivity na zvládanie záťaže, ktoré sú mu voľne k dispozícii. Čo považuje za prevenciu záťaže, či má znalosti o tom, čo všetko môže využiť ako prostriedok prevencie. Na základe odpovedí sme tak identifikovali 5 kategórií spôsobu prevencie uskutočňovanej samotným respondentom vo voľnom ale aj v pracovnom čase.

**Interpretácia:**

- Väčšina respondentov vo svojom voľnom čase na tzv. dobitie bateriek využíva práve aktívny pohyb. „Pravidelne ráno cvičím krátke jogistické cvičenia a počas pohotovosti posilňujem, pravidelne športujem.“
- Pasívny oddych je ďalším zdrojom prevencie viacerých respondentov. Jedná sa predovšetkým o odpočinok a relax pri pozeraní televízora.
- Modlitba, meditácia, rozhovor s duchovným sú u veriacich najprirodzenejším prostriedkom duševnej detoxikácie. Z výpovedí môžeme povedať že niektorí veriaci záchranári považujú práve konzultácie s duchovným za istý spôsob supervízie aj keď si nie je úplne istý či to môže týmto odborným termínom nazvať.
- Veľmi často respondenti využívajú ako spôsob prevencie práve rozhovor s rodinou a blízkymi. Či už ide len o kamarátske posedenie s kamarátmi pri pive alebo vyrozprávanie sa manželke, v oboch prípadoch je to účinná zložka prevencie. Respondenta sme sa opýtali akým spôsobom mu rozhovor pomôže. Priznal, že z profesionálneho hľadiska, by doma nemal rozoberať pracovné záležitosti, ale pokiaľ sa vyhne konkrétnym menám, faktom a údajom, je pre neho veľmi výhodné a hlavne nápomocné porozprávať sa a podeliť sa o svoje zážitky s niekým, kto nespadá medzi profesionálov. Pretože v tej chvíli nepotrebuje počuť dobre mienené rady, ale len sa vyrozprávať.
- Na základe výpovedí môžeme povedať, že u niektorých dochádza k absolútnej nečinnosti a nevyužívaniu prostriedkov prevencie. Predpokladáme však, že v skutočnosti tomu nie je tak, respondenti len nemajú znalosť o tom, že medzi odborné aktivity a postupy prevencie zvládania záťaže patrí

napr. aj hodnotné a pravidelné stravovanie. Je zrejmé, že niektoré činnosti považujú za tak prirodzené, že si ani neuvedomujú, že vďaka nim čiastočne predchádzajú záťaži.

Na záver analýzy by sme sa radi ešte venovali otázke defusingu a debriefingu v organizácii. Túto otázku sme sa rozhodli neanalyzovali prostredníctvom tabuliek, pretože ako môžete vidieť v priloženom dotazníku, respondenti mali na ňu odpovedať iba áno alebo nie. Predpokladali sme, že oba termíny môžu byť v mnohých prípadoch neznámym pojmom a preto sme si ich hneď v zadaní otázky dovolili aj vysvetliť. Niektorí respondenti nám však okrem stručnej odpovede pripísali aj nejaký komentár, o ktorý by sme sa s vami radi podelili.

Ako sme už v teoretickej časti uviedli, ide o relatívne nové pojmy, ktoré sa do oblasti profesionálneho zvládania záťaže v našich krajinách ešte len dostávajú. Z tohto dôvodu, ako sme očakávali, niektorí respondenti nepotvrdili ani defusing a ani debriefing. O čom hovorí aj nasledovná výpoveď: „Nič také neprevádzame, každý sa s tým musí vyrovať podľa vlastných síl a podľa svojho.“ Z ostatných výpovedí môžeme zhodnotiť, že v organizácii síce prebieha defusing, ale iba na tzv. amatérskej úrovni, čiže z vlastnej iniciatívy záchranárov. Vždy ide iba o spontánnosť medzi členmi tímu, rozobratie zásahu s kolegami. „Z časti prebieha, ale nie pravidelne a presne stanovenom rozsahu a postupnosti.“

Počas rozhovoru sme mali možnosť sa tejto otázke venovať viac. Kde nám respondentka síce povedala, že sa nič také v ich organizácii nevykonáva ale podľa tých definícií by sem určite zaradila, ako už spomínala pri pláne zvládania záťaže, rozhovor a tiež smiech s kolegyňou. Na otázku, či zavedenie debriefingu alebo aspoň defusingu do organizácie pomohlo k zlepšeniu efektivity práce a odbúraniu negatívnych pocitov zo zásahu, odpovedala respondentka kladne. Vyjadrila však názor, že nie je dostatok času na niečo takéto a momentálne v ich organizácie ani dostatok finančných prostriedkov na zaistenie odborníka a pravidelných konzultácií. Druhý respondent, ktorému sme položili otázku podobného zamerania, tiež vyjadril názor, že nie je možné v ich organizácii zorganizovať všetkých, ktorí boli do zásahu zapojení, aby sa o tom po istom čase a vo voľnom čase rozprávali pod odborným dohľadom. Všetci sú radi keď je potom a už sa k tomu nemusia vracieť.



## 5.7 Formulovanie záverov

Vyhodnotením odpovedí respondentov/tiek, ktorí sa dobrovoľne zapojili do nášho výskumu sme dospeli k nasledujúcim zisteniam:

Cieľom výskumu bolo poukázať na skutočnosť, že každý zásah záchranára pri HN alebo inej mimoriadnej udalosti môže mať v konečnom dôsledku podobu fyzického a psychického vyčerpania, obavy, strach, pocit bezmocnosti a pod. Tab. 6 poukazuje na rôzne pocity, ktoré záchranári v danej chvíli prežívajú. Prevažujú, ako sa to od profesionálov očakáva, pocity čisto späté so zodpovednosťou, presnosťou a plnením svojej profesie. Ale samozrejme dochádza k pocitom úplnej bezmocnosti a beznádeje, hlavne v prípadoch, keď sa už nedá nijak pomôcť. Následne na to sa po pracovnej dome, v pohodlí domova môže dostaviť smútok, otupenosť, ale je to len chvíľkový stav, ktorý nijak závažne neohrozí schopnosť efektívne pokračovať vo svojej práci. Môžeme povedať, že tieto pocity nie sú determinované ani vekom, pohlavím a ani dĺžkou praxe. Skôr sú podmienené silou, rozsahom a dopadom hromadného nešťastia.

Ďalším cieľom bolo priniesť poznatky o systéme zvládania záťaže, vzniknutej priamym zásahom pri HN, v organizácii. Plán zvládania záťaže v organizáciách, v ktorých pôsobia naši respondenti je viditeľný v Tab. 8. Vyskytli sa organizácie, v ktorých podľa samotných respondentov neexistuje žiadny, alebo je v procese prípravy. Ale ako sme uvádzali už v interpretácii, záchranári si väčšinou neuvedomujú niektoré fakty, ktoré sú veľmi podstatné pri zvládaní záťaže. ako je napr. pravidelná pracovná doba, ktorá sa strieda s časom určeným na odpočinok, a považujú ich len za akúsi povinnosť, pravidlo, rutinnú záležitosť. Každá skúsená organizácia zastrešujúca akýkoľvek typ záchranárov vie, že to, čo je záchranár schopný za normálnych okolností prevádzať 16-18 hodín, v extrémnych situáciách sa cíti po 8 hodín úplne vyčerpaný. Zároveň sme mali šancu všimnúť si, že veľa záchranárov medzi plán zvládania záťaže v organizácii zahŕňa rozhovor s kolegami, prehodnotenie akcie a pod. Na základe našich poznatkov z odbornej literatúry by sme tento rozhovor pomenovali názvom defusing, ktorý je však tiež súčasťou profesionálne zvládnutého dopadu záťaže. Oni sami však na otázku či funguje v ich organizácii defusing odpovedali záporne. Môžem teda tvrdiť, že síce v organizáciách dochádza k defusingu ale len na amatérskej úrovni, bez vedomia toho, že niečo také vykonávajú a že by to malo prebiehať automaticky pod vedením veliteľa zásahu. Diskutabilná je aj otázka supervízora.

V každej organizácii takéhoto typu by mal byť dostupný klinický supervízor. Podľa slov respondentov však žiadna z ich organizácii so supervízorom nespolupracuje.

Počas analýzy jednotlivých odpovedí sme si dostatočne odpovedali na všetky otázky, ktoré sa nám rodili v hlave pri konštrukcii personálneho cieľa. Zistili sme aké pocity v nich priama účasť na záchranných a likvidačných prácach vyvoláva, že ich reakcie sa v niektorých prípadoch prejavia aj fyziologickými zmenami, ale nie natoľko aby došlo k zníženiu schopnosti a efektivity práce. Ale ako hovorí naša známa, pôsobiaca v zdravotníctve už vyše 20 rokov, na smrť človeka sa nikdy nedá zvyknúť.

Radi by sme ešte na základe získaných dát zodpovedali, nami pred výskumom, položené otázky. Odpovede na otázku aké sú reakcie záchranárov sú zahrnuté v Tab. 7, pričom nedochádza k žiadnym závažným zmenám v správaní, ktoré by mohli narušiť priebeh zásahu a ohroziť ďalšie efektívne vykonávanie profesie. Alebo dochádza k mierny fyziologickým prejavom, ktoré tak isto neohrozujú výkon povolania a schopnosť záchranej činnosti je taktiež zachovaná. V organizáciách je záťaž zvládaná predovšetkým pravidelným pracovným časom, ktorý sa strieda s časom odpočinku, defusingom (v niektorých organizáciách riadeným, v niektorých síce na amatérskej báze, ale dôležité je, že plní svoju funkciu) a posttraumatickou intervenčnou starostlivosťou. Na základe odpovedí respondentov a na základe ich reakcií počas zásahu môžeme vysloviť názor, že organizácie svojim pracovníkom poskytujú dostatočnú pomoc a podporu v oblasti zvládania záťaže. Čo sa však týka našich odborných znalostí, musíme vytknúť nedostatočnú vybavenosť klinickým supervízorom, ktorý by určite nebol na škodu.

## ZÁVER

Výskumné závery, ku ktorým sme v našej práci dospeli, naznačujú viaceré podnety pre teoretickú a aplikačnú prax nie len samotných záchranárov a dobrovoľníkov zapojených do záchranných a likvidačných prác, ale aj organizácií, ktoré týchto záchranárov zastrešujú.

Ako sme už viac krát v práci spomínali, hromadné nešťastia a iné katastrofy sú mimoriadne situácie, ktoré môžu prísť nečakane, keď je obyvateľstvo na ne najmenej pripravené, môžu byť rôzneho rozsahu a dĺžky trvania, ktoré sa významným spôsobom dotýkajú nie len obetí či už priamych alebo nepriamych, ale aj zvyšku obyvateľstva a v neposlednom rade predovšetkým záchranárov. Veľmi dôležitý je v takýchto situáciách vzťah medzi záchranárom a zachraňovaným, kvôli ktorému sú na záchranára kladené vysoké nároky.

Môžeme vyjadriť súhlas, že záchranári sú dobre pripravení, zvládajú záťažové situácie bez zníženia schopnosti v práci pokračovať. Ale napriek tomu, by bolo vhodné aby svoje pocity nezatvárali do seba, ale vyšli s nimi vždy von, či už na to priestor je alebo nie je, hneď po zásahu, alebo o pár dní. Ak na to priestor nie je, treba si ho vedieť spraviť, či už v oblasti profesionálnej alebo osobnej prevencie. Môže sa im síce v danej chvíli zdať, že danú situáciu zvládli a majú ju za sebou, ale všetko sa im to môže vrátiť nečakane, pri inom podobnom zásahu. Tieto pocity nemožno podceňovať.

Na základe nášho empirického úsilia a výsledkov dosiahnutých výskumom, by sme radi vyjadrili názor, že organizácie poskytujú dostatočnú podporu pracovníkom prostredníctvom stanovenia pracovnej doby a vyhradeného času oddychu, niektoré posttraumatickou intervenčnou starostlivosťou. No mali by zväziť dôležitosť defusingu a debriefingu a ich účinnosť v procese psychologickkej pomoci a podpory svojich záchranárov. Nakoľko sa debriefing v našich zemiach ešte len začína zavádzať, je vhodné aby si všetky pozitíva a negatíva tejto psychologickkej techniky zistili čím skôr a poriadne sa na ňu pripravili a vybavili odborným personálom. Na zváženie dávam aj supervízora, ak si však z finančných dôvodov nemôžu v organizácii túto pozíciu dovoliť, je vhodné aby aspoň raz za určité obdobie poskytli svojim zamestnancom možnosť využitia tejto odbornej pomoci.

Myslíme, že postupný prechod z amatérskeho nepravidelného defusingu na profesionálny, pravidelný a presne stanovený, bude viesť k zdokonaľovaniu zvládania dopadu záťaže u záchranárov a dobrovoľných záchranných zložkách.

Na úplný záver si dovoľíme úryvok z „Prísahy záchranára“, ktorú v roku 1978 vydala The Association of Emergency Medical Technicians a ktorá tým najlepším spôsobom zakončuje naše premýšľanie a úvahy o hromadných nešťastiach, katastrofách a ich zvládaní:

*Ako záchranár budem ctiť prírodné, zdravotnícke a právne zákony dané Bohom a ľuďmi.*

*Budem vždy podľa svojich schopností a úsudku vykonávať všetko, čo budem považovať za prospešné v záujme pacientov, a zdržím sa všetkého, čo by mohlo uškodiť, a nič také nebudem nikdy ani radiť.*

*Nech vkročím do ktoréhokoľvek domova, učiním tak iba pre dobre nemocných a ranených a nikdy nebudem hovoriť o tom, čo som zo súkromia ich života zazrel alebo započul, pokiaľ ma mlčanlivosti nepozbaví zákon. Svoje zdravotnícke znalosti budem predať i tým, ktorí môžu byť prospešní.*

*Budem slúžiť obetavo a vytrvalo, aby som pomohol vytvárať lepší svet pre celé ľudstvo.*

*Budem verný tejto prísahe, pokiaľ mi je dovolené radovať sa zo života a z činnosti v mojom povolání, ktorého si ľudia vysoko vážia. Ak poruším túto príslahu alebo ju zneužijem, nech sa opak stane mojim osudom.*

*K tomu mi dopomáhaj Boh.*

**ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY**

- [1]BAŠTECKÁ, Bohumila, GOLDMANN, Petr. *Základy klinické psychologie*. Praha : Portál, 2001. 440 s. ISBN 80-7178-550-4.
- [2]BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Klinická psychologie v praxi*. Praha : Portál, 2003. 416 s. ISBN 80-7178-735-3.
- [3]BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*. Praha : Grada Publishing, spol. s.r.o., 2005. 300 s. ISBN 80-247-0708-X.
- [4]CLARY, Margot Keam. *Velké katastrofy 20. století*. Bratislava : COLUMBUS, 1993. 112 s. ISBN 80-7136-034-1.
- [5]DANIEL, Jozef a kol. *Prehľad všeobecnej psychológie*. Nitra : Fakulta sociálnych vied UKF, 2002. 235 s. ISBN 80-8050-551-9.
- [6]DOBIÁŠ, Viliam. *Hromadné nešťastia a triedenie ranených*. In: ViapRACTICA [online]. 2006, roč.3, č.1 [cit. 5.3.2009]. s. 41-43. Dostupný z WWW: [http://www.viapractica.sk/index.php?page=pdf\\_view&pdf\\_id=1430&magazine\\_id=1](http://www.viapractica.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=1430&magazine_id=1)
- [7]HORTI, József. *Prírodné katastrofy*. Bratislava : Príroda, vydavateľstvo kníh a časopisov, n.p., 1988. 256 s. ISBN 064-020-88.
- [8]HÝBAL, Ladislav, HÝBALOVÁ, Jana. *Od tsunami po lavíny*. Bratislava : Mladé letá, slovenské vydavateľstvo kníh pre mládež, n. p., 1989. 209 s. ISBN 80-06-00119-7.
- [9]KROUPA, Miroslav, ŘÍHA, Milan. *Integrovaný záchranný systém*. 2. aktualiz. vyd. Praha 9 Kyje : Armex publishing s.r.o., 2006. 119 s. ISBN 80-86795-35-7.
- [10]MATOUŠEK, Oldřich a kol.. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál, s.r.o, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- [11]MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- [12]POLLARD, Michael. *100 největších katastrof*. Preložila Dr. Darina Urbánková. Bratislava : TIMY, spol. s.r.o., 1998. 109 s. ISBN 80-88799-58-9.

- [13]REICHARDT, Hans. *Prírodné katastrofy*. Preložil Juraj Činčura. Bratislava : Amfora spol. s.r.o., 1994. 48 s.
- [14]SLEPECKÝ, Jaroslav, RISTVEJ, Jozef. *Ekonomické dôsledky katastrof*. Žilina : Žilinská univerzita, 2008. 136 s. ISBN 978-80-8070-830-6.
- [15]SMETANA, Marek, KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Integrovaný záchranný systém a jeho složky*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostrave, Zdravotně sociální fakulta, 2007. 134 s. ISBN 978-80-7368-337-5.
- [16]ŠIMKO, Štefan, BABÍK, Ján. *Hromadné nešťastia : medicína katastrof*. Martin : Osveta, 1997. 247 s. ISBN 80-88824-65-6.
- [17]ŠTETINA, Jiří, et al. *Medicína katastrof a hromadných neštěstí*. Praha : Grada Publishing, spol. s.r.o., 2000. 434 s. ISBN 80-7169-688-9.
- [18]ŠVARŤÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitatívny výskum v pedagogických viedách*. Praha : Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [19]VACCARO, Joan. *100 největších přírodních katastrof : Ničivá síla přírody na pěti kontinentech*. Zostavil Jordi Vigué; preložila Mgr. Anna Tkáčová. 2. aktualiz. vyd. Čestlice : Rebo Production CZ, spol. s.r.o., 2006. 207 s. ISBN 80-7234-661-X.
- [20]VODÁČKOVÁ , Daniela a kol. *Krizová intervence : Krize v životě člověka. Formy krizové pomoci a služeb*. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.
- [21]VYKOPALOVÁ, Hana. *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín : Univerzita Tomáše Bati, 2007. 84 s. ISBN 978-80-7318-621-0.
- [22]Zákon č. 129/2002 Z.z zo dňa 15.2.2002 o integrovanom záchrannom systéme
- [23]Zákon č. 239/2000 Sb zo dňa 28.7.2000 o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů
- [24]WIKIPÉDIA. *Terorizmus* [online]. Wikipédia, Slobodná encyklopédia, 2009 , 9.3.2009 [cit.10.3.2009]. Dostupný z WWW: <<http://sk.wikipedia.org/w/index.php?title=Terorizmus&oldid=2148845>>.
- [25]WIKIPEDIE. *Sucho* [online]. Wikipedie: Otvorená encyklopedie, 2009 , 6.2.2009 [cit.10.3.2009]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sucho&oldid=3594615>>.

**ZOZNAM POUŽITÝCH SYMBOLOV A SKRATIEK**

ČK	Červený kříž
ČR	Česká republika
DHA	Department of Humanitarian Affairs
ECHO	Úrad pre humanitárnu pomoc
EÚ	Európska únia
HN	Hromadné nešťastie
IZS	Integrovaný záchranný systém
MV ČR	Medzinárodný výbor Červeného kríža
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OCHA	Úrad OSN pre koordináciu humanitárnych záležitostí
OSN	Organizácia spojených národov
UNDRO	United Nations Disaster Relief Organization
UNHCR	Úrad vysokého komisára OSN pre uprchlíkov
WFP	Svetový potravinový program
WHO	Svetová zdravotnícka organizácia
ZZS	Zdravotná záchranná služba

**ZOZNAM OBRÁZKOV**

<i>Obr. 1</i> Povodne v Prahe .....	21
<i>Obr. 2</i> Dopravná nehoda v Polomke.....	29
<i>Obr. 3</i> Integrovaný záchranný systém ČR .....	32
<i>Obr. 4</i> Postavenie zásahových vozidiel IZS .....	39
<i>Obr. 5</i> Symbol Svetovej zdravotníckej organizácie.....	41
<i>Obr. 6</i> Logo Medzinárodnej organizácie Červeného kríža.....	42



**ZOZNAM TABULIEK**

<i>Tab. 1</i> Charakteristické znaky hromadných nešťastí .....	14
<i>Tab. 2</i> Otázky a kategórie odpovedí .....	61
<i>Tab. 3</i> Charakteristika úplného súboru dát .....	62
<i>Tab. 4</i> Pracovné zmeny respondentov .....	64
<i>Tab. 5</i> Akcie, do ktorých boli respondenti zapojení .....	65
<i>Tab. 6</i> Pocity záchranárov počas zásahu.....	66
<i>Tab. 7</i> Reakcie záchranárov po zásahu .....	68
<i>Tab. 8</i> Plán pre zvládanie záťaže v organizácii .....	69
<i>Tab. 9</i> Osobná prevencia dopadu záťaže .....	70

## ZOZNAM PRÍLOH

PRÍLOHA PI .....Príčiny hromadných nešťastí

PRÍLOHA PII.....Dotazník

# PRÍLOHA P I: PRÍČINY HROMADNÝCH NEŠŤASTÍ

## **1. Prírodné riziká**

- extrémna zima, extrémna horúčava, katastrofálne sucho, hladomor
- lesné požiare, rozsiahle požiare mestských štvrtí, miest a pod.
- povodeň, povodňová vlna, lavína
- posuny zeme — zemetrasenie, erózie, prepadnutie povrchu a pod.
- ľadovec, prietrž mračien, extrémne sneženie
- víchrica, pieskové búrky, blesky, hurikán, cyklón, orkán, tornádo
- výbuch sopky
- humánne a veterinárne epidémie

## **2. Technické riziká**

- nebezpečné materiály (HAZMAT) v továrni, laboratóriu, výrobní
- transport nebezpečného nákladu
- požiar, výbuch, zrútenie budovy, lešenia
- priehrady, hrádze, vodojemy
- energetické siete, nedostatok paliva
- dopravné nehody motorových vozidiel, na železnici, lietadiel, ropovodov, vodovodov
- metro

## **3. Občiansko-politické riziká**

- ekonomické krízy
- vzbury, štrajky, demonštrácie
- teroristické výčiny — sabotáže
- získanie rukojevníkov
- nepriateľský útok — konvenčný, biologický, nukleárny

## **4. Sekundárne riziká**

- zrútenie budov
- zamorenie nebezpečnými látkami
- požiare
- poruchy priehrad a hrádzí
- prerušenie vedení — energie, vody a pod.
- zamorenie vody a vodných tokov, prílivová vlna
- trosky z dopravných prostriedkov

## **5. Zemepisno-geologické okolnosti ovplyvňujúce zraniteľnosť regiónu**

- vodné toky, kaňony, pralesy
- predpoklady možného zemetrasenia, aluviálne planiny, nestabilné plochy, močaristé plochy
- priehrady, násypy
- elektrárne, prečerpávacie retranslačné stanice
- čističky pitnej vody, kanalizácia, čistiace stanice
- hory, ľadovce, priepasti, nebezpečenstvo lavín, padanie skál
- povodňové plochy, pobrežné plochy
- autostrády, trate, stanice a tunely
- priplavy, prístavy, letiská
- plynovody, ropovody
- zberné plochy pre vodovody, vodojemy
- továrne, dielne, sklady chemického a jadrového odpadu
- bane, vojenské základne, výskumné laboratóriá
- väznice, koncentračné tábory, športoviská
- nemocnice, domovy sociálnej starostlivosti, psychiatrické liečebne
- rozhlasové a televízne vysielacie, stanice, satelitné stanoviská
- sklady, zberne úrody a živého dobytku

## **PRÍLOHA P II: DOTAZNÍK**

Vážené dámy, vážený páni,

prosím Vás o vyplnenie tohto dotazníka / zodpovedanie otázok kladených počas rozhovoru, ktorý je súčasťou mojej diplomovej práce s názvom *Hromadné nešťastia a ich zvládanie*. Dotazník / rozhovor je anonymný a získané údaje budú použité výlučne pre moju diplomovú prácu. Vyplnením tohto dotazníka / účasťou na rozhovore zároveň súhlasíte s použitím údajov na výskumné účely. Chcem Vás poprosiť aby ste na otázky odpovedali pravdivo a svedomite, aby výsledky výskumu boli platné a pravdivé.

Vopred Vám ďakujem za Vašu ochotu, čas a pomoc.

Bc. Michaela Mičková

študentka 2. ročníka nadväzujúceho magisterského štúdia Fakulty humanitných štúdií, Univerzity Tomáše Bati v Zlíne.

Poznámky k vyplneniu:

- vami zvolenú odpoveď zakrúžkujte/ podčiarknite, v prípade elektronického vyplňania zvýraznite tučným písmom alebo červenou farbou
- na otvorené otázky odpovedajte na základe vlastných skúseností, zážitkov, poznatkov
- ak Vám je niektorá otázka nepríjemná, vyvoláva zlé spomienky, tak ju škrtnite, preskočte, alebo vpište poznámku
- vyplnení dotazník si vyzdvihnem osobne, alebo mi ho môžete zaslať na adresu: michaelam@smahu.com

### **Všeobecné údaje:**

**1. Pohlavie:** a) žena

b) muž

**2. Iniciály** (dobrovoľné vyplnenie):

**3. Vek:**

**4. Povolanie:**

**5. Miesto výkonu povolania** (napr. Krajské riaditeľstvo Policajného zboru, Banská Bystrica):

**6. Počet odpracovaných rokov v danej profesii:**

**Otázky týkajúce sa zvládania záťaže:**

**7. Na aké zmeny pracujete?**

**8. Boli ste zapojený/á do zásahu pri hromadnom nešťastí, katastrofe alebo iných záchranných prác?** a) áno

b) nie

**9. Ak áno, koľko krát (cca.) a môžete stručne popísať aspoň jednu akciu, ktorá sa Vás „dotkla“ najviac? V akom rozsahu bolo nešťastie a pod...**

**10. Aké pocity to vo Vás vyvolalo?**

**11. Aké boli Vaše reakcie po zásahu?**

- a) žiadne vonkajšie prejavy zmeny správania, rýchly návrat schopnosti k pôvodnej činnosti
- b) možná podráždenosť, tras prstov, končatín, celého tela, zvýšený tep, potenie...
- c) depresia, útlm, akútne vyčerpanie, výrazný pokles schopnosti plniť udelenú úlohu
- d) zastrené vedomie, panické reakcie ( otupenosť, neschopnosť činnosti, dezorientácia, bezúčelové pohyby atď.)

**12. Existuje vo vašej organizácii plán pre zvládanie záťaže?** a) áno

b) nie

**13. Ak áno, tak aký?**

**14. Spolupracujete so supervízorom?** a) áno

b) nie

**15. Vykonáva sa vo Vašej organizácii po návrate z akcie defusing** (z angl. defuse = zbaviť situáciu výbušnosti, prebieha spontánne, má posilniť cítenie tímu, býva úlohou veliteľa.) **alebo debriefing** (z angl. debrief = podať hlásenie, prebieha dlhšie ako defusing, má svoje usporiadanie, dĺžku, počet účastníkov, väčšinou ide o skupinové sedenie za účelom podeliť sa o svoje zážitky z traumatizujúcej udalosti, ale nie hneď bezprostredne po nej), **prípadne oboje?**

**16. Uskutočňujete sám/sama za seba nejaké postupy, aktivity, ktoré sú zdrojom prevencie dopadu záťaže? ak áno, tak aké?**